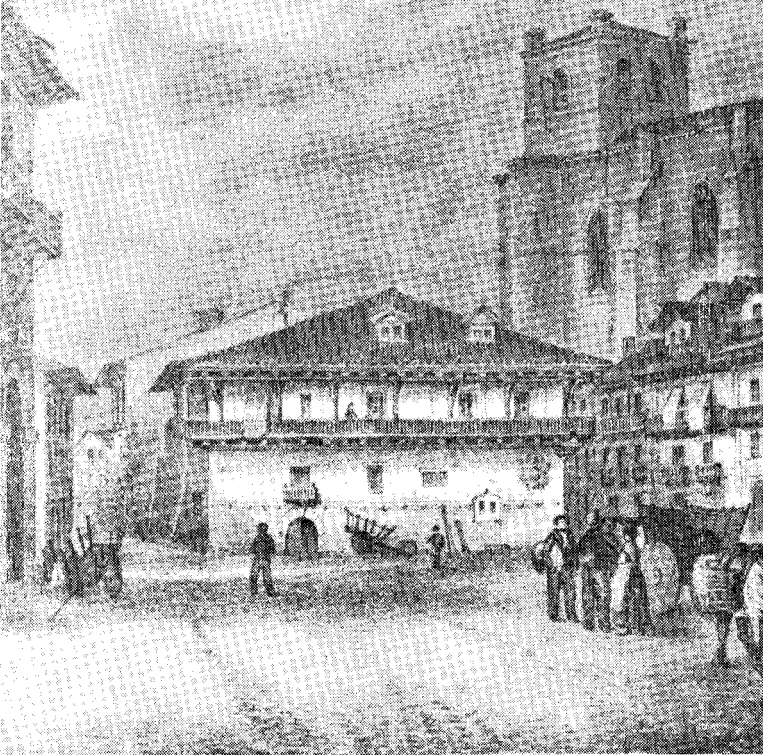

ANTONIO ZAVALA, S. J.

Oartzungo bost Bertsolari

Eperra, Urtxalle, Krixotomo,
Naparra ta Frantzes

1 JUN. 1976

OIARTZUNGO BOST BERTSOLARI

EPERRA, URTXALLE, KRIXOXTOMO,
NAPARRA TA FRANTZESA

AUSPOA LIBURUTEGIA

COLECCION AUSPOA

**Plaza de Santa María, 2 — Teléfono 66 16 12 — Tolosa
(Guipúzcoa)**

ANTONIO ZAVALA, S. J.

OIARTZUNGO BOST BERTSOLARI

EPERRA, URTXALLE, KRIXOXTOMO,
NAPARRA TA FRANTZESA

AUSPOA LIBURUTEGIA

1973

**AZALEAN: Oiartzungo plaza, 1850 urtean,
San Telmoko Museoan dagoan
grabado batetik artua.**

- © Auspoa Liburutegia - Tolosa (Guipúzcoa)
Inprimatzalle: IZARRA - Polígono 36 - Usúrbil (Guip.)
Depósito Legal: 833/73
I. S. B. N.: 84-7158-070-5
Noviembre - 1973

ARKIBIDEA

EPERRA

Manuel Jose Mitxelena Kamio
(1825-1906)

Eperra bertsolaria	11
Bertso-pare bat	19
Senideai	21
Karlisten gerratea	25
Gerra-ondoa	32
Bukaera	37

URTXALLE

Manuel Franzisko Lekuona Rezola
(1828-1901)

Urtxalle bertsolaria	41
“Maitia, nai badezu...”	44
“Bi lagun juan gerade...”	49
“Agur, Jaunak...”	53
Antero, Urtxalleren semea	55

KRIXOXTOMO

Krixoxtomo Iturain Pikabea
(1904-1963)

Krixoxtomo bertsolaria	59
Soldaduzka	64
Neska-mutillen bertso batzuk	65
Urtezarretan	70
Krixoxtomo ta Goiara	83

NAPARRA

Joakin Maria Mitxelena Agirre
(1911-1959)

Naparra bertsolaria	93
Fameliaren berri	96
Zenbait gertaera ta bertso	101
Naparra ta Balentin	105

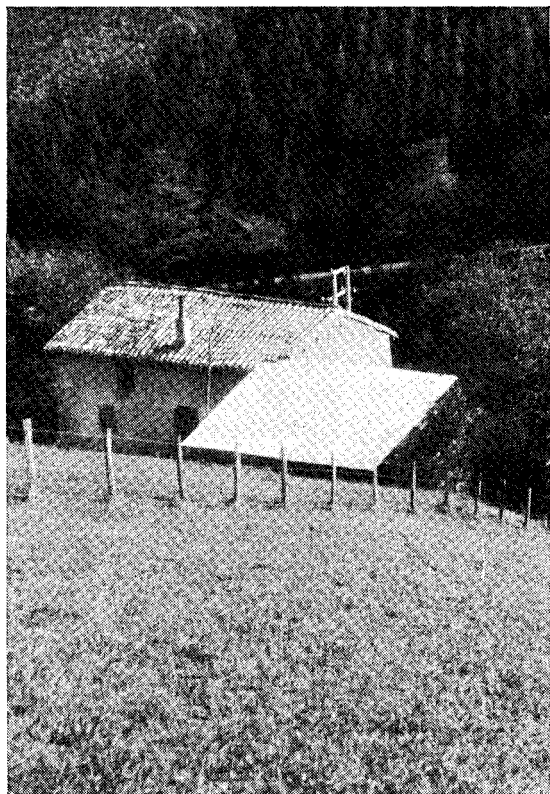
FRANTZESA

Jose Maria Iriarte Sarasola
(1920-1969)

Frantzesá bertsolaria	111
Zenbait gertaera	118
Bertso berriak (Soldaduzkari)	123
Bertso berriak (Apustua)	129
Erriko festetan	139

EPERRA

MANUEL JOSE MITXELENA KAMIO
(1825 - 1906)

Aiendola baserria, Eperra bertsolariaren etxea.
(Erreteriko Pedrotxo ta Boni Otegi'ren argazkia)

EPERRA BERTSOLARIA

Eperra bertsolariaren berri, Pello Errotaren alaba Mikela zanak eman zigun lenengo. Andre onek esanak, *Auspoa*'ren 49-50'garrenean, 121 orri-aldean arkituko ditu irakurleak.

Geroztik, Oiartzungo aiton-amonen aotik eta ango eliz-artxibotik beste zerbait geiago bildurik degu, ta orain emen argitara eman nai genduke.

Lenengo korapilloa, Eperraren izen-deiturakin izan genduan. Zein baserritakoa zan, askori entzuna genion: Aiendola; bañan aren izen-deiturarik iñork etzekian. Eperra esanda entenitzen zan ura.

Azkenean, Txarondo baserriko Jose Domingo Pagadizabal'ek eman zigun bear genduan argitasuna. Ainbesteri bezela, Eperraren izena-ta nola ziran galdetutakoan, onela erantzun zigun Jose Domingo orrek, batere zalantzik gabe:

—Manuel Mitxelena!

Ta, urrena, bertso baten erdia eman zigun:

Manuel Mitxelena,
berorren konduta,
onik batere ez dauka
gaiztua kenduta...

Bertso ori, beste norbaitek Eperrari
botia omen zan, ta bertso orri eskerrak
izen-deiturak gogoan eduki...

Gero agertu danez, ordea, bertso ori
Eperrak bere arrebari jarria da:

Sotera Mitxelena,
berorren konduta...

Orduan, Joxe Domingok ziona gaizki al
dago? Ez dakigu, ba, zer esan. Bertso ori
Eperrak bere arrebari «jarria» esan degu;
ta, Joxe Domingok zionez, batenbategi Eperrari
«botia». Ta biak izan ditezke. Izan ere,
izena aldatuta, berdin kanta zitekean
bertso ori Eperragatik ere. Ez ote zioten,
adarra jotzearen-edo, ori egingo? Baten-
bategi ori egin eta Joxe Domingo orrekin
gelditu. Au ere izan diteke. Baña, dana
dala, Joxe Domingo orri eskerrak jakin al
izan ditugu Eperraren izen-deiturak, jai
ta il-egunak eta abar.

Joxe Domingo onen etxea, Txarondo,
alde xamar dago Eperraren etxetik, Aien-
dolatik. Txarondo goraxeago, Aiendola be-
raxeago, baña bi baserriak alkarren bistan,
erreka-zuloa tartean dutela.

Urteak ere, irurogei ta amabost ditu Joxe Domingo jaun onek. Orregatik, iñork Eperrari buruz zerbait jakitekotan, Joxe Domingok jakin bear lukela pentsa zitekean; ta bai ala izaki ere.

Urrena, Eperra nola edo nun il zan ba ote zekien galdetu genion. Aren eran-tzuna:

—Gabaz etxera etorri ta etxean aterik iriki ez. Ta etxean aterik iriki etziotela-ta, atzera jiratu. Ta, aruntz zijoala, etxetika ortxe irurogei bat metro bidean-edo aruntzago joanda, goiti-beiti amildu; ta beko ondoan juxtu-juxtuan bizia arrapatu zuten biaramon-goizean. Gero jaso zuten, baña andik beñepein il zen; artatik il zen. Ordurako edade aundia; izango zitun laro-gei urte baño geiago.

Ta noiztsu il ote zan ba ote zekien galdetutakoan, Joxe Domingo orren eran-tzuna:

—Bai; oker aundirik gabe, nik onen edadea orduan —an sukaldean zegoan illoba batengatik—. Onek amairu urte ditu; amairu urte orain laister eldu zaizka Apirillean, San Marko inguruan, San Marko biaramonean oneri; ta nik, geienaz ere, ura il zenean, aik izango nituen noski. Biño enun ezagutu; enintzen ikustera suertu.

Urrengo gure galdeera:

—Barkatu, bañan orain zenbat urte dituzu?

Erantzuna:

—Orain irurogei ta amabost urte laister; irurogei ta bi bai beñepein ura il zela. Olaxe negu-partea zen.

Beraz, 1973'eri 62 kenduta, 1911 urtea genduan. Garaitsu orretan, gutxi gorabera, Eperra illa. (Paperetan, lentxeago, bost urte lenago il zala agertu da. Orretxengatik etzitzaion Joxe Domingori ikustea egokituko: zortzi urte besterik etzualako, ura il zanean.) Ta izen-deiturak: Manuel Mitxelena.

Argibide oiekin, urrena Oiartzungo eliz-artxibora joan giñan, ta oso lan erreza izan genduan angoa. Berealaxe azaldu zan Eperraren il-agiria; baita ere ondoren bataio-agiria, ezkontzakoa ta abar.

Ta, oneraño zein bidetatik iritxi geran adierazi degun ezkeru, orain artxibo orretan arkitu ditugunak esaten asi nai genduke.

Manuel Jose Mitxelena Caminos zerritzan, ta Oiartzunen jaioa zan, 1825'eko Azaroaren 3'an, goizeko iruretan. Zein etxetan jaio zan, ez du bataio-agiriak esaten.

Agiri ontan, bigarren deitura Caminos esaten da; ondorengo agiri geienak, ordea, Camio jartzen dute.

Gurasoak: Manuel ta Maria Klara Inazia. Aitaren aldeko aiton-amonak: Sebastian ta Maria Joakina Oloskoaga, Amaren aldekoak: Jose Franzisko ta Juana Bautista Erroyza. Danak, bai gurasoak eta bai aiton-amonak, oiartzuarrak.

Aita-ama pontekoak: Manuel Inazio Mitxelena ta Josefa Antonia Berrondo; auek ezarri zizkioten, beraz, Manuel Jose izenak (1).

Oiartzunen ezkondu zan, 1851'eko Ilbeltzaren 20'an. Andregaiak: Maria Jabiera Bengoetxea Arzak (2).

Ezkon-agiriak olaxe dio: Maria Jabiera; bañan oker dagoala uste degu. Beste agiri guzietan, seme-alaben bataio-agirietan, gizonaren eta beraren eriotz-agirietan, ezkontzako ez beste danetan alegia, Maria Gabriela esaten baitzaio.

Guk arkitu degunez, bost seme-alaba izan zituzten: Pedro Antonio, 1852/VI/29'an jaioa; Maria Josefa Modesta, 1854/X/3'an jaioa; Josefa Joakina, 1858/II/7'an; Jose Joakin, 1860/VIII/31'an; ta Maria Klara Salbadora, 1863/VII/13'an jaioa (3).

(1) Oiartzungo 14'garren bataio-liburua. 73 orrian.

(2) Oiartzungo 10'garren ezkontza-liburua: ez nuan orria apuntatu.

(3) Oiartzungo 15'garren bataio-liburua. 224 orrian, eta 16'garren liburua, 9, 79, 144 ta 224 orrian.

Sailpuru baserriko Antonia Otxoteko'k, Balentin bertsolariaren arrebak alegia, Eperraren alabak ezagutu zituala esan zigun, ta bai aietako batzuen izenak eman ere: Joxepa Joakina, Klara ta Joxepa. Lexoti zarraren alaba Maurixik ere ezagutu omen zituan, ta izen auek eman zizkigun: Maria, Maria Klara, Joxepa Joakina; ta anai batena ere bai: Jose Joakin. Artxiboa ta erria bat datoz, beraz.

Eperraren eriotz-agiriak, berriz, argibide auek eman dizkigu:

Eperra, 1906'eko Azaroaren 19'an il zan, goizeko zortziretan, Aiendola baserrian, «*a consecuencia de congestión pulmonar*». Pulmonia, alegia.

Ta urrena: «*No recibió los Santos Sacramentos por haber muerto repentinamente, ni testó*» (4).

Emen esaten dana eta Txarondoko Jose Domingok esana, alkarrekin ondo artu ditezkeela uste degu.

Aiendola baserria aldapa-aldapan dago. Bidea ere alaxe dijoa: malda zakar artatik zearka, alde batera mendia ta bestera, an bean, erreka dituala.

Bidetik erre kara bitartean, arkaiztegi rik ez da; larrea da, bañan oso aldapa trin-

(4) Oiartzungo 15'garren eriotz-liburua, 52 orrian.

koa. Bein andik bueltaka asi ezkerro, sasoi-koa ere nekez geldituko litzake; ta larogei ta bost urtekoa, berriz, jakiña dago noraño joango zan.

Ez dakigu Eperra errekarano joan zan. Bañan, agian, kolpeak baño kalte geiago egingo zion erreka ondoan edo errekan bertan gaua pasa beararak. Gañera, Azaroa zan, ta berak ere larogei ta bat urte... Ta biaramon-goizean jaso ta medikua ta apai-za-edo etorri ziraneko, gizajo arenak egin...

Ta zer ogibide zuan ere esaten du: «*mendigante*». Bai; beste babesik ezean, ori da edade orretan egin diteken lan bakkarra, ta ori ere gaizki...

Bertsolariren batek bein batez bota zion bertsoak, ederki adierazten du nola ibiltzen zan:

zakua bizkarrian,
makilla eskuan...

Errenteriko Jose Goñi'k ezagutu omen zuan; onela esan zigun:

—Eperra agure zar bat zan, bañan ijito-planta alakoa. Zakur batekin eskean ibiltzen zan. Emen, Errenterian, askotan izaten zan.

Andrea larogei ta sei urterekin il zan,

1910/VI/18'an, Aiendola baserrian, «*de debilidad senil*» (5).

Urteen buruan, seme-alabak ere il ziran, ta fameli ura galdua dala esan didate.

Bukatzeko, Aiendola baserria nun dagoan esango degu: Oiartzundik Lesakara kamioz goazela, Ergoin pasa ondoren, Aritxulegiko aldapa asten dan ortantxe, an ikusten da, erreka bestea aldera, malda-maldan jarria, baserri koxkor bat; uraxe da. Oiartzun guziko baserririk arloteenetako bat, dudarik gabe. Garai artan bi bizitzakoa omen zan; gaur, berriz, bakarrekoa.

(5) Oiartzungo 15'garren eriotz-liburua, 110 orrian.

BERTSO-PARE BAT

Lexoti zarraren alaba Maurixik bertso
au eman digu; Joxe Mari izena zuan mutil
batek Eperrari botia omen da:

Eperra ortxen dabil
beti ostatuan,
biltzen ditun guziak
ia gastatuan;
zakua bizkarrian,
makilla eskuan,
alakoren batian
joko'ute kaskuan.

☆ ☆ ☆

Beste bertso au, berriz, Eperrarena
omen da; Eperrak berak botia-edo. Txa-
rondo'ko Joxe Domingok eman zigun:

Ikazkille gaxuak
dijuaz basora,
anua bizkarrian,
eskuan aizkora;

amaika ta erdiyak
bastante *deshora*,
magiraren zokuan
ipurdiaz gora.

Anua, zakotea omen da; ta magira edo
maira, taloak egiteko azpilla edo maia,
bere tapa ta guzi zituana.

SENIDEAI

Bertso auek, Ugaldetxoko Iyeru base-
rriko Manuel Lekuona'ri jasoak ditugu.
Eperrak bere senideai jarriak omen dira.
Onela zion Iyeru'ko Manuel orrek:

«Senide-partearekin egin ziran oik ase-
rreru; senideak elkarren partizioarekin,
beren erentzi-pizarrarekin.»

Ona bertsoak, beren doñua aurretik du-
tela. Doñua, Iyeru'ko Manuelek kantatu
ta Ambrosio Zatarain ta Manuel Yaben'ek
magnetofonoz entzun eta solfeoz idatzia:

1/ Milla zortziregun da
irurogei ta lau
Kristo mundura zala
orain dijuan au;
bertso bi paratzeko
kausak biartu nau,
orain abiatzen den
mingañak badirau.

2/ Nik nai nituen beti
kontuak garbitu,
berreun bitartekokin
ez naute obeditu;
euskeraz esan eta
ondo konprenditu,
Satanasek animak
aixa eramain ditu.

3/ Eramanak eraman,
bestiak geroko,
mal pecado bazion
orrelako franko;
nik egin dizkiñet ba
egiñalik asko,
hermano ta *hermana*,
eskerrikan asko.

4/ Sotera Mitxelena
da orren konduta,
onik batere ez dauka
gaiztua kenduta;
korrituan ipiñi du (1)
neri arrapatuta,
ezin leike garbitu
lixiban sartuta.

5/ Franzisko Mitxelena
du sozidantia,
estimatu lezake
zerbait esatia;
zenbat familietan
egin du kaltia?
Au da asto guziyen
erremetantia.

Azken bertso onengatik onela esan
zuan Iyeru'ko Manuelek:

«Anaiaren astoari lepoko zaña moztu

(1) Orrela kantatu zuan Iyeru'ko Manuelek; baña besteren aotik ere jaso degu bertso au, ta beste oiek «korrituan ipiñi» esaten dute lerro on-tan. Esan-naia berdin ta neurria obeto. Olaxe izango da, guk uste.

orrek. Anaiak aserre, ta anai baten astoa bestearen barrotira joan; ta joan ta arrapatu du, ta lepoko zaña moztu ta astoa il anaiari; gero bertsoak jarri.»

Ta bertso auek zeñi ikasiak zituan galdetuta, onela erantzun zigun Manuelek:

«Amari adituak; auzoak baitziran aik, Eperra ori ta gure ama. Gure ama Bereiñotz baserrikoa. Orain pareta zarrak daude. Aiendolako ezkerreko aldera, minako ezkerreko maldan, antxe; Bereiñotz.»

KARLISTEN GERRATEA

Karlisten bigarren gerratean (1872-1876), Eperra liberalen aldekoa izan zan; aldekoa ezik, ixpia ere bai. Gauzak ala dirudi beintzat.

Txarondo'ko Jose Domingok onela esan zigun:

«Ixpiaren famakoa izan bear zuen.

Emen barriyo ontan da Olaundito; Aieko Arria ta Aritxulegi baño beraxeago or zabal bat. Ta Olaundito ortan, zea, tropa egongo zen or, ta apaiza etortzen meza ematera, ta ura iltzeko agindu omen zion norbaitek Eperra orreri. Ta gero jarri omen zen guardian, ta egun artan ez etorri apaiza.

Karlisten tropara etortzen apaiz ura, ta beste ori, Eperra, liberalen aldekoa edo beste aiekakoa izaki; beltzetakoa izaki.

Gero apaiza, Santa Kruz denbora aitan pamatua zen. Ura orrara etortzen zen; ura etzen apaiz ura izango, baño Santa Kruz

buru karlistetan; graduko gizona izango zen ura. Santa Kruz ura emen denean ibilia izango zen: Aritxulegi ta Olaundito ortan ta emen ibilia. Oraindika ez da urte asko ere... Zenbat? Gure ezagueran illa da beñepein.»

Errenteriko Jose Goñi'k, berriz, onela esan zigun:

«Gu ume koxkorrak giñan orduan, eta, ikusten genduanean, burlaka asten giñan, oju egiñez:

—Eperra, gerratian ixpiya! Eperra, gerratian ixpiya!

Guk ez genekien orduan zer esaten genduan ere; ixpiya zer zan alegia. Baña bera, bere onetik atera ta arrika asten zitzaigun; ta gu, berriz, korrika itzuli...»

Esaera zar batek diona izango zan: Umeen zentzuna, etxean entzuna...

Izan ere, karlistak, Santa Kruz-eta, Olaundito ta Aritxulegin; eta Aiendola, Aritxulegiko aldaparen asieran... Aukera-aukerako tokia zuan, beraz, Eperrak ixpia izateko. Pagatu ere egingo zioten da...

Baña bestela ere, berez alegia, liberala izango zan ura. Bertsoak ere jarri zituan beintzat aien alde, ta bertso onak gure iritzirako.

Bertso oien aditzera zenbait oiartzuarren aotik genduan, ta bertso bat edo bi

jaso ere bai. Danak, ao batez, Eperrarenak zirala zioten. Baña sailla ezin osaturik genbiltzan. Azkenean, ordea, Errenteriko Enrike Elizetxea zanaren bertso-bilduman azaldu da. Zortzi bertso dira, ta bi pape-retan idatzirik daude: bata eskuz idatzia dago, ta bestea makinaz.

Makinaz dagoana, bestearen kopia utsa da; eskuzkoa bietan zaarrena. Eskuz idatzitako oni gañetik zuzenketa batzuk egin dizkiote; geienak ortografia berritzearren, eta iru alditan *okerrak zuzentzearren*:

4/5: «Osasunaren konserbatzeko» zegoan, eta «osasun ona konserbatzeko» jarri dute; 4/8: «liberalaren eskura» zegoan, ta «liberalen eskura» jarri; 8/5: «asko sujetok desio zuben» zegoan, eta «zuten» jarri.

Guk, noski, lengo era zaarra jarri degu beti, berria baño askoz jatorragoa baita. Bai; bere arriskutxoa badu lengo bertsolari zaarren itzak eta esaerak *zuzentzen* asteak; eta oraingoenak ere berdin.

Bertso auek ez dira gerra-denboran jarriak, gerra ondoan baizik; gerra bukatu berrian, gure iritzirako.

Doñua, Oiartzungo Berinberri baserriko Ines Berasategi'k kantatua da, ta Manuel Yaben ta Ambrosio Zatarain'ek magnetofonoz entzun eta solfeoz idatzia.

Ona doñua lenengo, ta ondoren bertsoak:

- 1/ Milla zortzireun irurogei ta
amargarrengo urtian,
gizon abillak berexi ziran
Gipuzkoako partian;
junta erriela egin zuten
Aritxuleiñaño tartian, (sic)
Carlos séptimo biar zutela
lenbailen para kortian.

2/ Fede santua amentatzera
atera ziran mendira;
obra ederrak egin dituzte,
denboraz agertuko dira;
motibo gabe eman diyote
bosti negarra begira,
mantxa gabeko gizon justuak
orretan ibilltu dira.

3/ Kañoi ederrak Madrillen eta
kastillo piñak Zaldiñen,
Calle Mayor ta *Café Marina* (1)
iskribiturik Beriñen;
alondegiya bere sisakin
para zuten Aizkorriñen; (2)
asi baño len bagenakiyen
etzutela deus egiñen.

4/ Belaunak pisu, estiak zimur,
begiyetako tristura,
zer deabrutako atera ziran
goiko mendiyen kaskura?
Osasunaren konserbatzeko
artziagatik preskura,
bazter guztiyak ondatu eta
liberalaren eskura.

(1) Paperetan: *Calle Mayor de Café Marina*.

(2) Zaldin eta Berin, Oiartzungo bi mendi-baserri dira; Aizkorrin, Berinberri baserriko borda xar bat.

5/ Galtzak urdiñak, kapote piñak
asto-kolorez egiñak,
opiniyuaz ez gera arkitzen
munduan denak berdiñak;
errentaturik geldi zitezken
kaskarro buru-ariñak,
alderaxio ez balituzteke
zortzi ortz eta agiñak.

6/ Erreziyuak nonai atera,
pagamentua paperez,
bata zutela sarjentua ta
bestia berriz alferez.
Zenbat sujeto ote ziraden (3)
lan egiteko alferrez?
Guretzat danak nagusi ziran,
gobiernuentzat baterez.

7/ Destimoniyo falsorik gabe
destiguz zaie probatzen:
diputaduan ordenik gabe
kontribuziyo kobratzen;
egiya klaro itzegiten det,
ez det batere dudatzen,
boltsak beteta zenbait or dabill
kalian pasiatutzen.

(3) Paperetan: zenbait.

8/ Gerra zibilla orren despeida
etzen berela ikusi,
egiya klaro esan nezake
iñork nai badu ikasi;
asko sujetok desio zuben
Carlos séptimo nagusi,
Peña Platian konjuratuta
antxen juan uben igesi. (4)

☆ ☆ ☆

Olako bertsorik jartzen zekianak, bertsorik geiago ere jarri zezakean noski. Jarri ote zuan? Baditeke, baña gauza garbirik ez dakigu. Errenteriko Jose Goñi'ren iritzirako, arenak dira:

Esku batean Santo Kristo ta
beste eskuan pistola

esaten duten bertsoak. Baña Jose Bernardo Otaño'renak ote diran ere aditu izan det. Orregatik, kontu au geiago garbitu baño len, ez derizkiot bertso oiek iñori erantsi bear dizkiogunik.

(4) Gerra artako azken burruka-aldia, Euskal-herrian, Peña Plata'n izan zan, 1876/11/18 ta 19'an. Peña Plata'ren euskal izena Artxuria da.

GERRA-ONDOA

Txarondo'ko Jose Domingok onela esan zigun:

«Karlisten kontrarioa izaki, ta Ameriketara eskapo joan zen emendika.»

Eperra Ameriketari ibillia zala, len ere entzuna genduan, baita publikatua ere: *Auspoa* 49-50, 125 orrian. Ta atzera bueltan etorri ta Juan Kruz Elizegi Pello Errotaren anaiarekin topo egin zuan, tabernan-edo. Bakoitzak bina bertso kantatu omen zuten; danetara lau bertso. Errenteriko Pello Zabaleta zanak eman zizkigun. Len ere *Auspoa*'n argitaratuta daude, baña merezi dute, guk uste, osterata jartzea, Eperra bertsolariaren berri obeki ta osoago ematearren.

Juan Kruz asi omen zan:

Amerikatik buelta eginda
onuntzian Burdeoson,
Eperragandik ango fondetan
propiña ederrik joan zen;
etxera etorri, sillan exeri,
eztu dirurik azaltzen,
jango bazuen aizkora artuta
ikatzkitera joan zen.

Ta Eperrak:

Errotaria asi omen da
agure zarrak mendratzen,
diruan galik ez daukat bañan
badakit itzez pagatzen;
oriek orla baldin badira
egiñik ez det ukatzen,
lau probintziyak jira ta alare
andrerik ez dek topatzen.

Urrena Juan Kruzek:

Lau probintziyak jira ta alare
andrerik ez da neretzat,
nunbait e berak desiako nau
sui izatia beretzat;
orren alaba zarrena ori
neri asko gustatzen zat,
orpuak eta gerri-aldiak
lirañak zeduzkak beintzat.

Ezagutu zutenak esan digutenez, Eperren alaba zarren ori lodi xamarra omen zan; ta orpoak ere latzak izango omen zitan, ankutsik ibiltzen baitzan. Mezetara ere ankutsik etorri, ta elizan sartzeko al-pargatak jantzi.

Ta Eperrak:

Neskatxa eder paregabiak
Maria eta Kontxezi,
oik kortejatzen errotariak
etzuen oraintxen asi;
ustez disimuluan ibilli,
gero jendiak ikasi,
uso politak eskuetatik
aixa joan zaizka igesi.

Esan bezela, bertso auek Pello Zabaleta zanari jasoak dira; ondoren, onela esan zigun Pello orrek:

«Bein batean usotara joan giñan Naparroara, Santesteban'era. Taberna batera sartu ta agure xar bat an ikusi genduan, sukalde-zokoan exerita. Gure kuadrillan oiartzuar bat zetorren, eta arek ezagutu ta esan zigun:

—Aizue: Eper zarra dek ori!

Ta nik bertso oiek banekizkin, eta lengoa bota nion. Ura bakarrik kantatu

nion; etzan geiago kantatzeko denborik izan. Ordurako larogei urte bazituan, baña sukak-zokotik altxa ta makillarekin ni jo bearrez asi zan. Bertso ura iñork zekienik arek uste ez, ta, kolpean entzundakoan, izugarri asarretu.»

Lau bertso auetatik lenengoa, Azkue'k ere badakar bere *Cancionero Vasco* liburuan, 659 orri-aldean; baita karlisten kontra jarritako laugarrena ere. Biak, doñu onekin:

☆ ☆ ☆

Lexoti zarraren alaba Maurixik beste gertaera au kontatu digu:

«Ni askotan, etxekoak siestan zeudela, Galtzareta'tik Aiendola'ra jeixten nintzan. Ango alabak asko ezagutu nituen. Egun batez kantari ari ziran:

Karlos kirlis, kirlis Karlos,
ekarri nai ziguten onera,
ortik ibilli, ortik ibilli,
Maria Pandango;
konpontziziorik gurekin
ez dezu izango.

Nik orduan bereala ikasten nituen olako gauzak; baita ura ere. Ta ikasi ta etxean kantatu. Ta aitak:

—Nun ikasi dun ori?

—Aiendolan.

—Ume onek, aditzen dituen guziak ikasten ditu!

Urrena Aiendolara joan nintzanean, onela esan nien:

—Pekatu izango da kantu ori!

—Pekatu? Zergatik?

—Aitak erritan eman zidan!

Aiek orduan parra egin zuten. Ta gero:

—Kantu ori, zure aitarentzat txarra; guretzat ona!».

BUKAERA

Guk uste, len esandako gauza batzuk, orain bildu egin bear genituzke, zer pentsaturik emango digute ta.

Lenengo, bertso ura:

alakoren batian
joko'ute kaskuan.

Bigarren, senideen arteko aserrea.

Irugarren, ixpi-fama. Ori, sinistu-modukoa da. Bañan apaiza iltzeko zai jarri zala, ez ote da geroko eraskiñen bat izango? Ala ere, liberal purrukatua zala, ez dago zer duda egin, bertsoak irakurri ondoren.

Urrena, Juan Kruz Elizegi'ren bertsoak.

Eperra liberalen aldekoa izaki ta aien alde saiatu bazan ere, gizajoak ondo pagatu zuan gero. Etzioten errian barkatu.

Izan ere, Oiartzunen, garai artan, geienak karlistak ziran. Santa Kruz apaizak

ere, bere mutillak, asko beintzat, oiartzuar-
rrak zituan.

Liberalak ere, politiko guziak egin oi-
duten antzean, bein gizajo artaz alik on-
doen baliatu ondoren, etzioten andik
aurrera zakur bati ainbat kaso ere egingo.

Ez gera gu iñor, Eperrarena pekatu
izan ote zan juzgatzeko. Bañan bai
penitentzi latza eraman zuala: bere den-
bora guziko mixeria, Ameriketara joan
bearra, eskean atez-ate ibilli bearra, erri-
ren kariño-eza, umeen burlak... Gerra
aurretik senideen arteko aserrea... Arri-
tzekoa ote da bere azken urteetan erre-
txinduta egotea? Eta, azkenerako, olako
errematea...

URT X A L L E

MANUEL FRANZISKO LEKUONA REZOLA

(1828 - 1901)

Urtxalle pelotari ta bertsolaria, «Pelotari zarrak»
liburuxkatik artua, Errenteri 21/IX/1930.

URTXALLE BERTSOLARIA

Oiartzun'en jaio zan, 1828 urteko Urriaren 14'an, Urtxalle zeritzaion kale-etxean. Orrekin esana dago nundik zetorkion izen-goitia.

Gurasoak: Salvador Inazio ta Josefa Gregoria.

Aitaren aldeko aiton-amonak: Nikolas ta Manuela Josefa Retegi. Amaren aldekoak: Pedro ta Josefa Antonia Aurela; Pedro, Alkizakoa; beste danak, oiartzuararak.

Aita-ama pontekoak: Pedro Rezola, amaren aldeko aitona, ta Manuela Josefa Retegi, aitaren aldeko amona (1).

Urtxalle au oso pelotari ona izan zan. Ortik datorkio bere izen ta entzute aundia. Baña bazuan beste zerbait ere: pelotariaz gañera, bertsolaria zan.

Arenik oso bertso gutxi jaso degu; bañan gutxi ori argitaratzeak, aren doaiak pelotarekin bukatzen etzerala erakutsiko digu.

(1) Oiartzungo XIV'garren bataio-liburua, 140 orria.

Urtxalle onen bizitzaz oso lan ederra egin zuan Antonio Peña y Goñi jaunak, «*La pelota y los pelotaris*» deritzaion liburuan (2). Orregatik, Urtxalleren bizitzaren berri ikasi nai duanak, liburu ori irakur dezala.

Ala ere, Peña y Goñi jaunaren liburu orretatik, bi puxka berezi nai nituzke. Leningoa, auxe:

«...Terminado el segundo partido, hecha la cuenta de las ganancias y embolsados los dos mil duros, llegó la noche y jugó a la timba Manuel.

A las pocas horas los dos mil duros habían volado. Urtxalle se levantó de su asiento, salió de la «fatal estancia», agarró una guitarra, instrumento en cuyo manejo era maestro también, y, rodeado de numeroso público, púsose a cantar coplas en vascuence, que iba improvisando con facilidad, de la cual aún hace hoy alarde, alusivas a los dos mil duros que acababa de perder.

Y así pasó la noche, riéndose y haciendo reír a cuantos le escuchaban...».

Pelota partidu oiek Iruñean jokatu zituán, 1851 urtean, Ocón pelotari naparraren kontra.

Ta, bukaeran, onela dio Peña y Goñi jaunak:

«Todavía canta canciones y toca la guitarra; todavía improvisa versos en vascuence con extraordinaria facilidad, joven de espíritu, sano y robusto de cuerpo...».

(2) Antonio Peña y Goñi: «*La pelota y los pelotaris*», segunda parte, Madrid, 1892.

Ez dago zer duda egin: bertsolaria zan, ta gitarra-jotzallea ere bai. Lantegi onetan aurrea artu zien, beraz, oraingo gazteai.

Len esan bezela, bertso batzuk bildu ditut. Urrengo orri-aldeetan arkituko ditu irakurleak.

Tolosa'ko alaba zan Margarita Irazusta Erkizia'rekin ezkondu zan.

Pelotan jokatzeari utzi ondoren, Erre-teriko karteroa izan zan urte askoan.

Erreterin il zan, Santa Maria kalean, laugarren zenbakian, 1901 urteko Urriaren 12'an, goizeko iruretan, irurogei ta amairu urte osatzeko bi egun falta zituala (3).

(3) Erreteriko X'garren eriotz-liburua, 316 orria.

«MAITIA, NAI BADEZU...»

Sail onetatik sei bertso bildu ditut. Bearbada, bertso geiago ere izango zan.

Sei auetatik lenengo lauak, Errenteriko Monika Galarraga zanari jaso genizkion. Onela esan zigun andre onek:

«Bertso auek Manuel Urtxalle Oiarzungo pelotariak ezkongaietan jarriak dira.»

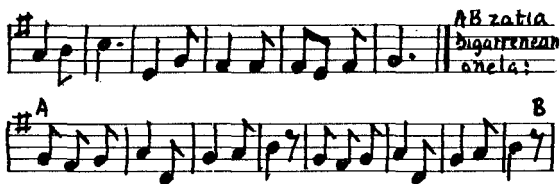
Monika Galarraga zana, Juanito Zabaleta bertsolariaren alarguna zan. Bera bertso-zale purrukatua ta senarra bertsolaria, izan ditudan laguntzallerik oneneta-ko bat izan zan. Andre onen izena askotan ikusiko du irakurleak, berri-emalleen artean, *Auspoa*'ren zenbait liburutan: Xenpelarren liburuan, Juan eta Pello Zabaleta'renean, Errenteriko bertsolari zaarrenean, eta abar.

Onekin esan nai nuke, andre au etzala nornai bertso-kontuan, gai orretan oso jakintsua zala baizik, eta aren esana aintzakoztat artu bearra dala.

Ona emen doñua, bi eratarra, Manuel Yaben eta Ambrosio Zatarain jaunak solfeoz idatzita:

The first system of music consists of five staves. The first staff is in treble clef, and the remaining four are in alto clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/8. The music is a rhythmic exercise with various note values and rests.

The second system of music consists of three staves. The first staff is in treble clef, and the remaining two are in alto clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/8. The music continues the rhythmic exercise. The second staff has a section labeled 'A' and the third staff has a section labeled 'B'.

Ona orain Monika Galarraga zanak emandako lau bertsoak:

1/ Maitia, nai badezu
nerekin ezkondu,
goizian lendabizi
jeiki biarko dezu
oietik, oietik,
oietik, oietik;
gero gosaritera
ni zure ondotik.

2/ Goizian jeiki eta
lenbiziko lana:
eman biarko dirazu
neri pelangana
urakin, urakin,
urakin, urakin;
ta gañera kafia
bere koparekin.

3/ Gosaldu eta gero
lagun-arterako
eman biarko dirazu
patrikararako,
arako, onerako,
jokurako, lagun-arterako; (1)
nerekin bizimodurik
ez dezu aterako.

4/ Gaztia zera eta
juiziyorikan ez,
aspertuko zerade,
maitia, senarrez;
maitia, tristia,
zu zera neria;
orain zuria naiz eta
konsola zaitia!

☆ ☆ ☆

Tolosa'ko Estanis Urruzola'ren bertso-
-kuadernoan, sail ontako iru bertso: lenen-

(1) Puntu au onela eman zigun Monika Gala-
rraga zanak, bañan orrela luzeegi dago.

Estanis Urruzola'ren kuadernoan, puntu au one-
la dago:

Zertarako? Artarako!
Zertarako? Artarako!

Ta andres Ezenarro'ren kuadernoan:
arako, onerako,
jokurako, tabernarako...

go biak Monika Galarraga zanak ere esanak
eta beste bat onela:

5/ Zer zala uste zenduben
enamoratzia:
sillan exeri eta
gitarra jotzia?
Maitia, tristia,
zu zera neria;
orain zuria naiz eta
konsola zaitia!

☆ ☆ ☆

Ta Andres Ezenarro zanaren kuader-
noan, sail ontako iru bertso: bi bertso, Mo-
nika Galarraga zanak esanak, eta beste bat
onela:

6/ Preso sartu ninduten
txori bat bezela,
esatiagatikan
zuria naizela;
maitia, maitia,
maitia, maitia,
orain zuria naiz eta
konsola zaitia.

Andres Ezenarro au, Plazentzian bizi ta
il zan, bañan berez Irungoa zan.

«BI LAGUN JUAN GERADE...»

Orain berogei ta iru urte, liburuxka bat argitaratu zuten Errenterin, izenburu onekin: «*Pelotari zarrak / Folleto en su homenaje / Rentería 21 de septiembre 1930*».

Pelotari zar askoren aitamenak egiten dira liburuxka orretan: Jose Manuel Jaurégi, Eusebio ta Meltxor Guruzeaga, Jose Inazio Salaberria, Migel Goenaga, Luis Sanperio, Kosme Mitxelena, Juan Etxebeste ta abar ta abar, bakoitzari buruz zerbait esanaz.

Urtxalleren berri ere ematen da. Berri-emalea, Enrike Elizetxea da. Onen idazlaren izenburua: «*De Urchalle*»; ta onela dio itzez-itzez:

«Hace de esto muchos años.

En Oyarzun se levantó un pequeño frontón en el punto denominado *Aldapa*.

Frontón y en Oyarzun, Manuel Lecuona, pelotari y Oyarzuarra de nacimiento, hizo el propósito de conocerlo, a pesar de que su edad y sus achaques no eran recomendaciones muy apropiadas para emprender la caminata, en aquellos años en que las comunicaciones no eran tan frecuentes y fáciles como en la actualidad.

Pero él no había de morir sin ver el nuevo frontón del pueblo en que vio la primera luz del mundo, y un buen día, día de sol y de mucho calor, allí se encaminó el buen *Urchalle* acompañado de su íntimo amigo el viejo José Angel Ciáurriz, famoso herrero tolosano que en una de las casas de la calle del Medio tenía su taller.

Viejos los dos y achacosos los dos, fueron despacio, despacio, descansando aquí a la sombra de un árbol y más adelante en la que proyectaban los maizales, hasta que por fin, jadeantes y sudorosos llegaron al valle de Oyarzun.

Una vez en el pueblo se encaminaron al frontón y al tratar de penetrar en él, se les interpuso un hombre cerrándoles el paso.

—Soy *Urchalle* —le dijo una vez de cambiado el saludo—, y he venido con este amigo a ver este nuevo frontón que se ha levantado en mi pueblo natal.

—Pues siento mucho decirle —contestó el guizón—, que no puede Vd. satisfacer su deseo, pues tengo orden terminante de no permitir a nadie la entrada.

—Pero, hombre, a mí, pelotari que he dado renombre a este mi querido valle por mi actuación en los frontones de todas partes, ¿prohibírseme la entrada?

—Pues sí, señor; no puede Vd. pasar.

—Pero ¿por qué?

—Porque están jugando los frailes.

* * *

Urchalle y su amigo hicieron un gesto de resignación y emprendieron la vuelta a Rentería haciendo sabrosos comentarios sobre lo que les había ocurrido.

En aquellos tiempos, *Urchalle* era cartero de Rentería y el correo estaba establecido en la tienda en que actualmente tiene una mercería D. Juan Pedro Garayalde.

Era el local del correo el punto de reunión de gentes populares y conocidas en el pueblo, en donde al mediodía y a la noche se hacía la tertulia y se comentaban los sucesos conocidos.

Llegó la noche y los amigos, que desde el mediodía conocían el propósito de Urchalle, y de Ciáurriz, les interrogaron para saber noticias de las impresiones que habían traído de la visita del nuevo frontón.

Ciáurriz miró a Urchalle y éste, sin contestar palabra, descolgó la guitarra que pendía de una de las paredes de la tienda y al mismo tiempo que la tañía maestramente, les cantó con su peculiar gracejo estos versos, compuestos por él, después de su infructuoso viaje, en los que refleja la amargura que éste le produjo. Así como el de la preponderancia de los frailes... hasta en el frontón. Salidas de Urchalle...

Bi lagun juañ gerade
gaur nere errira,
geren asmo osoan
Aldapa berrira;
gizon bat irten zaigu
atian erdira,
esanaz: «Ez da libre!
Prailiak ai dira!»

Gizonak zartu eta
ori du merezi?
Nere erriyan ere
kanpuañ naute utzi!
Oraindikan guziya
ez niyen ikusi:

azkenik plazan ere
prailiak nagusi!»

* * *

Enrike Elizetxea'ren bertso-bilduman, eskuz idatzita agertu dira bi bertso auek, bañan aldaketa askorekin:

Bi lagun juan gera
gaur gure errira,
geren uste guziyan
Aldapa berrira.
Gizon bat jarri zaigu
atetik begira,
esanaz: «Ez da sartzen!
Frailiak ai dira!

Gizonak zartu ezker
zer duen merezi!
Nere erriyan ere
kanpua naute utzi.
Oraindikan guziya
ez niken ikusi:
azkenik plazan ere
frailiak nagusi!

«AGUR, JAUNAK...»

Beste mesede aundi bat ere zor diogu Urtxalleri:

Etxeberria ta Gimon jaunen «*Ecos de Vasconia*» kantu-sortan, 50'garrena kantu au ematen da: «Euskaldun Lotoskaria / (*El Bardo Bascongado*) / *Salutación / Versión de Manuel Lecuona (Urchalle) arreglo para piano y canto por Antonio Peña y Goñi*».

Itz-errenkada luzea izan bada ere, orrekin bakarrik ez luke irakurleak sumatuko zer kantu dan. Euskalerriko kanturik famatuenetako bat da: «Agur, jaunak...»

Beraz, Antonio Peña y Goñi jaunak kanturako ta pianorako solfeoz jarria, bannan ikasi, Urtxalleri ikasia.

Zoritxarrez, ez da geiago esaten: ez nundik ikasi-edo egin zuan Urtxallek, ez olakorik ezer ere.

Urtxalle, pelotan aritzen zan denboran, erri asko ta asko korritu zuan; ta bertsozale ta gitarra-jotzalle izanik, kantu ikasi-zale ere izango zan, noski. «Agur, jau-

nak» kantu ori, or nunbait ere entzun eta ikasia izango zuan.

Urteen buruan, 1917'an, Gipuzkoako Diputazioak euskal doñuren bat berezi ta beretzat artu nai zuan. D. Inazio Pérez-Arregui jaunak, doñu au aukeratu zuan, Etxeberria ta Gimón'en kantu-sortatik artuta. Diputazioak ontzat artu zuan aukerapen ori; mikeleteak asi ziran jotzen, ta, esate baterako, ez dago gaur euskaldunik, kantu ori kantatzen ez dakianik.

Bañan, len esan bezela, lenengo iturria Urtxalle izan zan.

Ona, beraz, doñua, Etxeberria ta Gimón'ek duten bezela:

A-gur jau-nak jau-nak a-gurr a-gur ter-
 -di A-gur jau-nak jau-nak a-gurr a-gur ter-
 -di de-nak jin-koak i-nak gi-re ni e-re
 bai zu-ek e-re a-gur jau-nak a-gur ter-
 -di e-men gi-re

ANTERO, URTXALLEREN SEMEA

Urtxalleren semea ere, Antero izenez, bertsoan pixka bat zekiana omen zan; bertsoa bazuan beintzat:

Bein batez, illobak limoi-azala-edo bota zion. Zerbait esaten asita, aguazillak kargu artu ta kartzelara eraman Antero ori.

Ordukoa omen da bertso au; ez nuan apuntatu zeñi jaso nion:

Nere illoba ain da gaiztua
limoi-azalak botatzen,
pakian dagon gizonarekin
ibilli nai du jostatzen;
aguazil jauna etorri eta
a la perrera ain zuzen,
ogei eta lau ordu osuak
ango zorriyak mantentzen.

KRIXOXTOMO

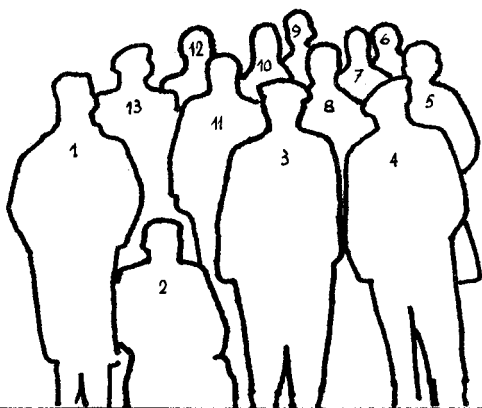
KRIXOXTOMO ITURAIN PIKABEA

(1904 - 1963)

Krixoxtomo ta bere lagun batzuk, Igeldon, bazkari baterako bilduak.

1: Manuel Lasarte bertsolaria; 2: Inazio Irazu, Portuburu, Ergoien, Oiartzun; 3: KRIXOXTOMO bertsolaria; 4: Manuel «Moriko» zana, Oiartzun; 5: Robustiano Urkia, Iturriotz, Oiartzun; 6: Uztapide bertsolaria; 7: Inazio Deskarga, Ergoien; 8: Jose Maia, Ergoien; 9 ta 10: Luis ta Antonio Loperena, anaiak, Iñaki, Ergoien; 11: Jose Maria Arnaburu, Altzi, Gurutze, Oiartzun; 12: Naxario Olaizola, Uztapide bertsolariaren anaia; 13: Anjel Artola, Ximonene, Oiartzun.

KRIXOXTOMO BERTSOLARIA

Krixoxtomo bertsolaria 1904'eko Abuztuaren 20'an jaio zan, goizeko amarretan, Sailpuru baserrian.

Sailpuru baserri ori Oiartzungo Ergoin ballaran da: Aritxulegi aldera goazela, aldaparen erdira-edo iritxitakoan, ezkerrera artu ta berreun bat metrora.

Gurasoak: Frantzisko Maria Iturain Urbistondo ta Maria Joakina Pikabea Aranburu, biak oiartzuarrak.

Aitaren aldeko aiton-amonak: Jose Maria, Aiakoa, ta Josefa Inazia, Billabonakoa. Amaren aldekoak: Krixoxtomo ta Manuela Josefa, biak oiartzuarrak.

Aita ta ama pontekoak: amaren aldeko aitona ta aitaren aldeko amona (1).

Aitona ta aitajauna zan orrek ezarri zion, beraz, Krisostomo izena. Izen ori ez da oso arrunta gure artean. Besterik gabe ere, ortik bakarrik pentsa genezake erriak etzuala ol-ola esango; aldaketaren bat sar-

(1) Oiartzungo 21'garren bataio-liburuan, 80 orrian.

tuko ziola, errezagoa egitearren. Ta ala izaki; modu askotara entzun degu: Krixox-timo, Xoxtimo ta abar. Krixoxtimo, geie-netan.

Krixoxtomoren famelia etzan nolanaikoa izan; ogei ta bi senide ziran; bi amarenak, ordea. Lenengo amarenak, sei; bigarrengoarenak, amasei. Krixoxtomo, bigarren amaren lenengoa. Guzi-guziak Sailpurun jaiok, ta guziak sendoak eta osasuntsuak.

Ain zuzen, ara nola kantatu zuan Krixoxtomok, San Esteban batzuetan, Oiarzungo plazan:

gu emen jaiok giñadelako
Jaungoikuari graziyak,
guraso onak genitun eta
jantzi ta ondo aziyak (2).

Pena da, bañan bertsoaren erdia falta. Krixoxtomo, Iriarte, Mitxelena, Zepai ta Uztapide omen ziran urte artan.

Krixoxtomo, Maria Etxeberria Lazkanotegi'rekin ezkondu zan, 1928'eko Urriaren 11'an, Oiarzungo elizan.

Lau seme-alaba izan zituzten: Frantzisko edo Pako, orain lau bat urte kamio-ez-

(2) Mariano Ortolaiz, Xabara, Iturriotz, Oiarzungun.

bear batetik illa; Kontxita, Josefa ta Tomasa.

Krixoxtomok taberna izan zuan Ergoien; Bidealde izena. Zerra ere izan zuan. Arditurriko minetan ere aritu zan.

Krixoxtomok bertso asko kantatu zuan aotik aora bere denboran; bañan gutxi paperetan jarri, guk dakigularik beintzat. Erriz-erri ere etzan ibilli ere egiten; tabernan eta lagun-artean kantatzen zuan. Urtezarretan koplari ere ibilli oi zan. Bañan, edozein moduz ere, geienak aotik aorakoak, eta olakoak aizeak eramaten ditu. Orrenbesterekin esana dago, Krixoxtomorenik bertso gutxi jaso al izan degula.

Bertsoaren erdia bada ere, ara nola kantatu zuan bein batez, tabernaren batean, beste bertsolariren batekin ari zala:

Zuk artzen badituzu
jeneral-graduak,
gosiak ilko dira
zure soldaduak (3).

Krixoxtomoren kantu-lagunak, Balentin, *Naparra*, *Frantzes*a, Kaskazuri, Mitxelena, Lexoti ta abar izandu ziran; auek danak Oiartzungo bertsolariak. Ain zuzen, Krixoxtomoren anai bat Balentin orren arreba batekin, Antonirekin, ezkondu zan.

(3) Mariano Ortolaitz, Xabara, Iturriotz, Oiartzun.

Kantu-lagunak izan zituan ere Saiburu, Telleri-Txiki, Prantzes-Txikia, Txirrita, Zepai ta abar. Baita ere Basarri, au Aritxulegiko trabajadoreetan aritu zan denboran. Baita Uztapide ere.

Egunen batean, Uztapide ta biak kantuan ari zirala, alkarri puntua jartzen asi ziran. Krixoxtomo, esan bezela, tabernaria baitzan, Uztapidek onela esan zion:

.....ardo-kontuan
fuerte dizute ekiten...

Ta Krixoxtomok onela erantzun omen zion:

Uste al duzu orrelakorik
bestek ez dula egiten?
Nik ur pixka bat botatzen diyot
ona dan nola dakiten,
bere burua nola preskatu
zenbaitek ez du jakiten (4).

Urteen buruan, Krixoxtomo ta Uztapide alkarren aitagiarraba ta sua egin ziran, Uztapide aren alaba Kontxitarekin ezkondu baitzan.

Krixoxtomoren andrea, 1951'eko Azaroaren 27'an il zan; *hemorragia cerebral* batek eraman zuan.

(4) Inazio Irazu, Portuburu, Ergoien, Oiartzun.

Ta Krixoxtomo bera ere zartu gabe ilzan, 58 urterekin, 1963'eko Otsaillaren 20'an, Bidealde etxean; eriotz-agiriak dienez, *colapso cardíaco*, biotzekoa alegia. izan zuan (5).

(5) Oiartzungo 20'garren eriotz-liburuan, 111'garren orrian.

SOLDADUZKA

Portuburu'ko Inazio Irazu'k onela esan digu:

«Krixoxtimo ori Leonen egon zen soldadu. Uste dut Leonen serbitu zuela; ez-takit, ba, Bitorian egon zen. Seguru ez naiz Bitorian edo Leonen (1).

Ta, soldadu zegoela, soldadu joan aurretikan apupilo zegoen etxera karta bat egin omen zuen, ta an bertso bat biali etxerako.

Etxeko andre zarrak guri kantatu izan zigun egun batean, ta orain akordatzen naiz nola den:

Atentziyua jarri
jolasa auena,
aspaldiyan badaukat
makiña bat pena;
emen mudatutzen da
personik geiena,
aplakatuxe naute
arro nebillena.»

(1) Krixoxtomoren alabari galdetu ta Bitorian egon zala esan digu.

NESKA-MUTILLEN BERTSO BATZUK

Onako bertso auek, eta bertsoen aurreko argibide guziak, Portuburu'ko Inazio Irazu'ri zor dizkiegu. Onela esan zigun:

«Krixoxtimo ori ta Pedro Legasa, elkarrekin minan, lantoki berean, lan egiten zuten. Ni ere an izaten nintzan. Gure aita kapataz egoten zen.

Ta bertso oik jarri zizkaten, ba, Legasari ta bere andregaiari. Krixoxtimo orrek jarri zitun. Ta pena aundia izandu zuten nunbait. Etzuten zai publikatzea, baño inprentatuta zeuden milla paper, Makazagaranean inprentatuta. Ta pentsatu zuten nola edo ola ori moztu bear zela; bertso oik zabaldutzea alegia.

Ta gure aita jarri zuten bitarteko-edo Legasa orren aiekatikan; Krixoxtimorekin ongi izaten baitzen, beraren kapataza zen ta.

Ola, gure aitak, ba, erregutu zion Krixoxtimori: desgusto aundiak izaten zirala

gauzak agertutzea, ta ori, al bazen, arreglatu egin bear zela; moztu egin bear zela aurrera azaldutzeko martxa ori.

Ta arrek, Krixoxtimok, kostunbrea alaxe zela lendikan, bertso jartzekoa, ta etziola zea txarrik jarri; gauzak ziran bezela agertutzeagatik eta lagun artean bro-mangatik eta abar jarri zitula; ta kastua egiña zekala, inprentatuta zeudela; amar duro kosta zizkala inprentatzea ere...

Ola, beintzat, kastuak pagatzen baldin bazitun, bueltatuko zitula; paper oik denak emango zizkala Legasa orreri.

Ala, arreglatu ziran, ta eman ta gelditu ziran oik saldu gabe; paperak saldu gabe.

Baño guzi-guziak etzizkan eman nunbait; zabaldu ziran bakar batzuk ala lagun artean, eta aietatikan nik bakar batzuk ikasi nitun:

- 1/ Apirillaren bederatzian
jartzera nua bertsuak,
publikatzeko esan dirate
nola diraden kasuak;
arrazoi gabe ari naizela
omen diyote auzuak,
bañan alare jartzera nua
inprentan letra batzuak.

2/ Bertso berriyak jartzera nua
asunto egoki bati,
pobriarentzat deskalabrua
nunaitik badator beti;
bi dama-galai nola dabiltzan
mundu guziyak badaki,
juan den amar illabetian
jostatu dira ederki.

3/ Bati Madalen deitzen diyote,
bestiai Pedro Legasa,
bertso berriyak jartzera nua
oieri denbora pasa;
orain daukazun nobiya ori
ez dezu oso eskasa,
egualdi gorriyen jabe zera zu
orrekiñ ezkontzen bazâ.

4/ Madalenatxo Andalurria
daduka bere graziya,
Oiartzunako naturala da,
bertan jaio ta aziya;
nobiya berriz Igantziarra,
ez da mutil itxusiya,
lenago ere orren moduko
ollanda asko ikusiya.

5/ Lengo batian egin digute
udaberriko salida,
arriturikan egondua naiz
pareja orri begira:
San Jose egunez kaskabarretan
Txurrumurruko arrira, (1)
neguko busti-otzarengandik
katarro-bildur eztira.

Pixtoletak, pikatxoiak eta gañerako erremintak zorrozten eta ola aritzen zen Krixoxtimo minetan; eta bestea, berriz, Legasa, minero. Zuloak egiten, mazarekin joka aritzen ziran orduan. Lan ortan aritzen zen.

Eta Krixoxtimo orrek esaten zidan bertso bat-edo, ta nik ikasten. Ta joan ta nik Legasari esan, berak esatea nai izaten baitzun. Ta azkeneko ori kantatu izan nion nik Legasari ta esan zidan:

—Ez, motell! Egualdi ederra zegoken!
Geiago ere badira; beste bat ola:

6/ Gauza orrekin ez naiz arritzen
ijito-kasta nola dan,
zer edo ura egingo dute
oiek oraingo boladan;
pareja ori iltzen danian
ez dakit nora joango dan,
bijiliarik etzan oientzat
Garizumako denboran.

(1) Txurrumurru = Aiako Arriaren tontorra.

Aurrera xamar sartzen zen, baño olaxe jarri zitun. Beste bat ere badakit, baño tartean izango dira geiago:

7/ Bera bizi dan etxetikan e
ez dago oso aparte,
borda txiki bat jostaketako
leku polita daukate;
amak berak e gauza orretan
kulpak baditu bastante,
etxera ez dira juaten askotan
eguna zabaldu arte.

Ta beste batean onela esaten zion:

Igesi igual egingo dizu
maleta zuri utzita».

☆ ☆ ☆

Bertso auek, Andre Madalen doñuarekin kantatzen dira.

Pedro Legasa ta Madalenatxo oiek alkarrekin ezkondu ziran; biak illak dira.

☆ ☆ ☆

Aranburu'ko Antonio Lekuona'k esan digunez, sail ontakoa omen da beste bertso-puska au ere:

Aiendolan kozinan eta
Intzentson josten ikasten,
modista ona ateratzeko
leku ederrera juan zen.

URTEZARRETAN

Bestetan Santa Ageda edo San Juan bezperan bezela, Oiartzunen Urtezarretan ibilli oi ziran garai batean etxez-etxe koplakantari ta limosna eskari.

Ain zuzen, Krixoxtomo izaten zan koplaria Ergoin aldean.

Oitura ori zer zan eta nola egiten zan, Portuburu'ko Inazio Irazu'k kontatu digu. Ona emen bere itzak, magnetofonoz jasota:

«Urtezarretako usuarioa ez dakigu noiztik izango zen. Orain galdu da, penaz da, baño aspaldikoa izango zen.

Gu, mutil koskorrak-edo giñan denboran, gau ori allegatzeko pozaz egoten giñan.

Emen, Portuberri taberna gure etxetikan alde xamar da. Emendik geienean ateratzen ziran; Portuberritik. Orrera koplaria ta bost edo sei mutil juntatu ta ortik asitzen ziran.

Gure etxera garaiz xamar etortzen zi-

ran; gu afaltzerako edo lentxeago edo olako garaitarako.

Ta gu leioetatikan kirikaka nun ta zer zebiltzan, beste etxeetan lenagotikan kantatzen bazuten. Txakur-zaunkak-eta aditzen ziran beste baserrietan, ta ura izaten zen gure pozik aundiena. Gero, pixkan-pixkan, gure etxera etortzen ziran.

Geienean urte-garai ortan egualdi txarra izaten da; mendian elurra ta zea. Ta orduan kamiorik etzen, ta bide zakarrak. Guk estrada esaten diogu; estrada zarra gure etxera. Ta mineroak izaten zituzten botak, larruzko botak, bota onak, azpian iltzeakin, tatxuelakin; ta aik jantzi ta aik ola bidean bost edo sei lagun zetozen denboran, egiten zuten soñu bat *triki* ta *traka* arri tarteetan... Ta gure zea orduan! Etzen gauza ederragorik guretzako!

Ala, etxe ondora allegatzen ziran, ta ixilik; errespeto aundia zitzaioten airi, allegatzen ziran denboran; gurasoak eta denak. Iñork etzuen ez tul bat ere, al bazen, egingo, kantari asitzeko denboran. Gu, leioetatik edo balkoi-eskiñatik-edo, zelatan egoten giñan.

Ta etorriko ziran; atearen aurrean jarriko zen koplaria erdian, ta beste bost edo ziranak bueltan ola korruan; ura aurrera-xeago. Denak beren makillakin; makil zuria eskuan, brusa beltzak eta lepoan pa-

ñueloarekin. Gero, barrena sartzean, ikusten ziran.

Krixoxtimo izaten zen koplaria. Orduan beintzat ala zen. Ta eztarriari olako zea bat egin ta koplariak esango zuen:

—Ba al gera?

Ta orduan batenbat asiko zen *eup* egiten. Baño *eup* aundia egiten zuten. Asiko zen bat: *Eeeee...* Ta denak: *eeeeuuuuup!!* Olaxe. Auzoetakoa guk aditzen genun, ta gure etxekoa ere besteak aditzeko moduan. Kostunbrea ala zen. Etzen ainbestekoa egin bearra, baño ura izaki oitura.

Orain zenbait badauzkit koplak oitakoak gogoan, ez dakit ongi kantatuko dituten baño.

Orain uste dut erria ontan beste doñu diferentexeagoan egiten zutela barrio ontan kanta ori: *Dios te salve* ta oik. An bearbada izango da aren doñua, baño emen beste zeaxeago egiten zuten; beste alderaxeago.

Koplaria, Krixoxtimo-edo, asiko zen (1):

Alabatua, bedeinkatua,
da sakramentu santua,
pekatuaren mantxarik gabe
zeña dan kontzebitua.

(1) Doñu au ta urrengo biak, Portuburuko Inazio Irazu'k kantatuak, eta Ambrosio Zatarain da Manuel Yaben'en magnetofonoz entzun ta solfeoz idatziak.

1.

Denak ixilik. Urrena botako zuen:

Nagusi jaunak zer dio?
 Koplatutzeko al dio?
 Libertaderik ezpaldin bada
 esango dieu adio.

2.

Nik baño eztarri obearekin, e? Irugarrena:

Lezo bat eta Errenteriya,
 irugarren da Oiartzun;

nagusi jauna, entzungo degu
zer errespuesta dakartzun;
nere lagunak, garbuarekin
Dios te salve erantzun.

Ta, koplaria ixiltzean, denak asi egiten
ziran:

Dios te salve, ongi etorri,
gabon Jainkuak diyela;
legiarekin kunpli dezagun
urte berrien bezpera.

Di-os te sal-ve on-gi e-to-rrri ga-bon
Jain-ku-ak di-ye-la le-gi-a-re-hin kun-pli
de-za-gun ur-te be-rrri-yen bez-pe-ra.

Ori kantatzen zuten gau lenetikan; ta
goiz-aldera kantatzen zuten:

Dios te salve, ongi etorri,
gabon Jainkuak diyela;
legiarekin kunpli dezagun
urte berrien sarrera.

Ori denen arte. Bitartean koplaria pixka bat deskantsatu ere egiten zen. Gero koplariak berriz, nagusiari aurrena:

Zeru aldian izarra,
errekaldian lizarra;
etxe ontako nagusi jaunak
urregorritz du bizarra.

Ori lengo zarretakoa izango da. Ortara-ko, *Dios te salve* kantatuko zuten berriz. Gero koplariak:

Nagusi jauna, barkatu,
ezpadut ongi koplatu;
orain berorren baimenarekin
andria nai dut ondratu.

Gero *Dios te salve* besteak; deskantsu ederrean *Dios te salve* kantatzen zuten. Urrena:

Etxeko andre formala,
prestua eta leiala,
auzu orretan esan dirate
limosnera ona zerala.

Berriz *Dios te salve* besteak; gero:

Onako or goian otia,
puntâño lorez betia;
etxe ontako etxeko andriak
koprian dauka dotia.

Gero etxeko semeai ta alabai ere bai:

Etxeko alaba, nun zera?
Inun ageri etzera;
ate ondora etorri zaite
guri illuna kentzera.

Oik denak zarretakoak. Nik oik Krixoxtimori ikasi nizkan. Orain batzuk, berak asmatuak izaten ziran. Krixoxtimok botatako kopla bat gogoan izaten dut; berak asmatua izango zuen, elurra zen, ba. Bi puntukoa bota zuen:

Mendi-gañetan elurra dago,
au aiziaren kruela!
Etxeko andria laixter badator
limosna eskuan duela.

Irikitzea nai; atea irikitzea nai...

Lenagotikan, berriz, akordatzen naiz, Rapael, Balentiñen aita, ibiltzen zela koplari. Arrekin beste gizon edadekoak-edo. Aspaldiko kontuak dira.

Ta urte batean ementxe nola etorri ziran akordatzen naiz. Bat frantzesaz bazuten. Frantziko gerra-denboran igesi etorria edo ola izango zen ura. Emen basoetan aritzen zen. Gero Frantzira joaten zen, ni akordatzen naizen denbora ortarako. Beittu esaten zioten; Beittu, Urruñakoa. Uste

dut Goizueta aldean ezkondu ote zen edo...

Ta Rapaelek ola kopla bat bota zuen; arek bi puntukoak botzen zituen:

Bartarratsian Frantzi aldetik
etorri zaigu kazeta;
etxe ontatik espero ditut
pitarra ta bi pezeta.

Bai; orixe gogoan izaten dut, Rapaeli aditua; ura baitzuten poltseroa, frantzes ura, Beittu ura.

Ta aiek gero barrena sartuko ziran. *Bueno*, gure ama asitzen zen... Alegia, gure aita ere bertso-zalea zen ta bertsoak aditu nai; ta denbora asko gure aita atea iriki gabe. Ta gure amak:

—Ia, Bittorio: iriki atea, iriki!

Ala, atea irikiko zuen ta sartuko ziran barrena: Krixoxtimo; bere anaia Inazio; Martin Penadegi-txiki, kantari ederra ta irrintzilari ederra; gero onera Epelera ezkondu ta il zen; urte batean, beintzat, Balentiñen anaia Pedro, kantari polita ura ere; beste San Antongo bat ere bai: Joxe Mari. Ola, bost edo sei beintzat izaten ziran.

Barrena sartu ta:

—Jainkoak gabon!

Sartuko ziran da gu orduan txakurrai kontzen antxen; txakurrak arrotzen baitziran pixka bat.

Ta zato ardoa izaten zuten; zato ardoa, bi litro t'erdiko edo olako zatoa, bizkarretikan, lepotikan artua; ta:

—*Ahí va* ardoa!

Ta gure aitari ematen-da aritzen ziran. Da guri eskeintzen baziguten, guk igesi igual. Ola izaten zen pesta.

Berak pitarra edaten zuten. Orduan baserrietan pitarra egiten zen; sagardoa ura nasita. Berak pitarra edo ola edango zuten.

Sartu ta limosna ematen zitzaioten. Bi pezeta aundieneko. Bat izaten zen poltseroa. Arek poltsan sartu; ardi-illearekin egindako poltsa bat, lokarriarekin goian estutzen zena.

Ta despeirakoan:

—*Bueno*, martxa diagu! Ongi izan! Urrengo urte arte! Ia urrengo urtean berriz allegatzen geran!

Ta kanpora atera ta illuna. Etzen orduan linternik izango, ta, parol txar bat baldin bazen, batek ura seguru aski. Ta len ere arbolak baziran ta ez ikusten, ta alde batetik batzuk eta besteak bestetik; eta elkarri:

—Emendik, emendik! Emendik diagu bidea!

Ola abitzen ziran; irrintzika ere bai. Irrintzilari ona zen Penadegi-txiki ura ta ortxe joaten ziran. Etzuten sorgin-beldurrik izaten aik. Sasoi ederreko mutillak eta ortxe, bai...

Emendikan joango ziran Lata-borda'ra; or bean beste baserria. Buelta aundia egiten zuten. Gero ortikan pasatzen ziran Epele aldera ta Berinberri'ra. Ordu laurden bat etxe batetik bestera bear zen biajeak, edo aundiagoak ere bai. Ta ala segi, pixkan-pixkan, Ergoin aldera beiti. Goiz-alderako, ordu biak edo irurak alderako, Ergoinen.

Ta an limosna txikixeagoa. Balkoitikan edo leiotikan-edo, bi errialeko bat paperan bildu ta bota, ta ura artu ta segi. Etzen zearik izaten; estimatu egiten zen. Etzen arrazoi txarrik-eta ematen.

Gero, labak alderako-edo, plazara, Oiarztzuna. Ori zea izaten zen; mezik gabe etzen gelditu nai izaten. Ura egiten bazuen bakarren batek, arentzako zea izaten zen; gaizki esatea bezela.

Esan bezela, denak mezetara. Lau t'erdiak alderako-edo zeara, Oiarztzuna, ta estankora; taberna ta estankoa zen. An gosari txikia egin ta mezetara, bostetako mezetara.

Diru orrekin orduan gosari txikia. Orain ez dakit nik goizean kontatuko zuten edo arratsean kontatuko zuten. Gero, arratsean, Portuberrin afaria diru arrekin. Igual zortzi duro edo amar duro bilduko ziran ta ederki afaldu. Gero beste lagunen batzuk igual kafea artzera konbidatu. Ola, ta, bi pezetakoren bat sobratzen bazen, ura bertan gastatu; ta orrekin bukatzen zen.

Ta afalondoan bertso-paltik etzen izaten, ez. Ola, zar edadeko batzuk ere, beren lagunak eta pixka bat bertso-zaleak, Balentiñen aita Rapael ta oik, berengana biltzen ziran afalondoan-edo; ta, kafea artuz, bertsoak kantatu ta umore ederra. Ola urteberri-arratsa.

Ibilli izandu naiz ni ere, bai; ibilli izandu naiz... Gerra aurrean gu ibilli giñan, bai. Guk zea genduen koplaria: Krixoxtimoren anaia. Oik bertsolariak ziran geienak, bai. Gerran illa da. Gegrorio guk esaten genion; Gregorio.

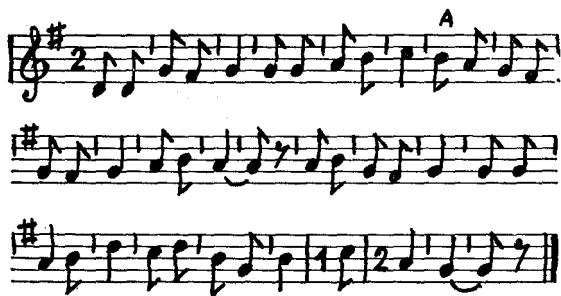
Ta bagiñan: Gregorio ura, bat; bere lengusua, Portuberriko Krixoxtimo, bi; ura ere gerran illa da; beraren beste lengusu bat, Epeleko Iñazio, iru; ura ere gerran illa da. Ara gure kuadrilla nola den! Bestea, Aixia; uraxe bizi, Ergoinen; Inazio Aixia. Ta bestea, arren koñadua, Penadegitxiki; ura ere illa da, baño gerran ez; bestela illa da.

Bai, urte batean ibilli giñan gu ere;
bai. Urte batean edo bestean ibilli giñan.
Urte batean kuadrilla ori beintzat ibilli
giñan.

Gero asi ziran mutil koskorrak eta ola,
ta gerra ondoan aguro xamar galdu zen
usario ori».

Portuburu'ko Inazio Irazu'k len esan
digunez, Oiartzunen ez dira kopla auek
ballara guzietan berdin kantatzen. Jose
Joakin Iriarte'k, *Frantzes*a bertsolariaren
anaiak, len Iturriotzen ta gaur Karrikan
bizi danak, zerbait aldatuta kantatu digu.
Beti bezela, Ambrosio Zatarain ta Manuel
Yaben'ek magnetofonoz entzun eta solfeoz
idatzi.

Limosna ere artu degu ta
orain abia gaitian,
adiosikan ez degu eta
agur ikusi artian.

Auzuak alde egiten dira
Lezo, Errenteri t'Oiartzun,
nere lagunak, *Dios te salve*
oraingotikan erantzun.

Etxeko jauna aurrena,
gero dator bigarrena,
etxeko andria goratuzeko
nagusiaren urrena.

Orroko or goian ermita,
San Gregorio deritza,
ango frailiak agindu eta
limosna biltzen gabilta.

KRIXOXTIMO TA GOIARA

Krixoxtimo ta Goiara oietzaz onela esan digu Portuburuko Inazio Irazu'k:

«Goiara ori Krixoxtimorentzat ibiltzen zen lanean: beiakin edo idiakin egurra eramaten menditikan Krixoxtimoren zerrara.

Krixoxtimok zerra edukitzen zun egurra txikitzekoa, egurra puskatzekoa, Ergoinen. Krixoxtimo bera zea zen, kojo edo errena (1), ta ezin zun; ta mutil-saillak edukitzen zitun egurra puskatzen, basoak berak artuta.

Ta gero itzaiak ibiltzen ziran: Eute, Maxalen ta Goiara, iru itzai, egurraren billa etortzen ziran.

Orduan kamioa oso txarra egoten zen; galipotia bota gabea ta oso txarra. Ta egi-ten zuten menditikan gure atariraño eka-**rr**i bi jorrara edo iru edo al zutenak, eta

(1) *Tumor* bat-edo izan omen zuan, ta artatik erren gelditu.

gero emen ongi kargatu ta zerrara joan illunabarrean.

Goiara orrek askotan emen jaten zun. Oik, beren zakotea esaten diogu guk; beren puskak artzen zituzten, Krixoxtimok aientzako jarritzen zun, babarruna ekarrita edo. Ta gero gure amari zeatzen zioten; emen baldin bazen, pagatuta-edo; beintzat, ola ongi arreglatzen giñan oso.

Orregatik, Goiara ori emen asko allegatu zen, ta amaika parra! Etzen biotz txarrekoa, baño zen ola disparteak zituna, nai etzula ere.

Bai, egun batean, aguztua zen; gaur baño egualdi beroagoa zen, ta ni ere Oiartzuna bajatua zeozer egiteko. Aste-eguna zen, astelena zen, ta bueltan eguardian beroa; bero aundia zegoen ta ni bizikleta-rekin nintzan. Ta, Ergoina etorrita, or egin bear izaten gendun egon-aldixka taberna edo ostatu ortan.

Ola nengoela, Basarri etorri zen nunbaitik, Oiartzundik edo; Aritxulegin baitzen trabajadoreetan denbora artan. Sartu zen, ta lagunak; asko ezagutzen alkar. Etxe ontan ere asko allegatzen zena zen, gure aitaren oso laguna izaten zen ta.

Ala, beintzat, Goiara ori ere or zegoen. Bero aundia zegoen, baño zekan, elastikoa esaten diogu guk, jerse lodi bat; aren gañetikan beste txaleko bat, denbora bateko

besorik gabe aitako bat, eta pañuelo aundi bat lepoan.

Ta bertsoa botzea nai zun iñondik ere; Basarrik bertsoa botzea. Ala, Basarrik ainbeste gaita etzun ibilliko, baño nola lagun artean baitzegoen, kantatu zion bertsoa. Bi puntu bakarrak akordatzen naiz, Basarriren bertso arenak; azkeneko bi puntuak:

elastiko zar eta txaleko
gorputz guziya bilduta,
Ilbeltza dala esan leiteke
gaur zuri begiratuta.

Baita Goiarak, berriz, erantzuna preparatu zion:

Nai duenak konprenditu
jarriko dut letra,
nik ez dut nai bestek
nai ez duen Petra;
mundu ontan badago
makiña bat propeta,
gerra nundik asi zan
ortik kontuak atera.

Sekulako parrak egin genitun, bai.
Olaxe zen Goiara; olaxe, bai. Ezaguna zen
ori.

Arrek arrazoiak bazitun. Arreri pakean
utzi bear. Oik askotan iñork baño arrazoi

zeagoak ateratzen dituzte. Zer esango nuke, ba? Berari asi zipoka, ta bueltan aundiagoa. Arrek etzun ematen ainbesteko talenturik bazula; baño arreri asitzen ziran ola bat eta bestea esan, ta bueltan aundiagoak esanda gelditu. Arrek ez dakit nola zun etorria!

Bein batean emakume batek esan zion, puxka bat eranda zegoen Goiara, ta zeozer beintzat. Nik ez dakit zer esan zion, baño zeozer desaikea: ala etxetik tabernara aste-egunean etorrita zebillelako ta ola.

Ta arrek erantzun zion:

—Aizu: nik ez nun ama mozkorra, e?

An iñor askok etzekien emakume arren ama mozkortzen zenikan ere, baño ententitu nun nik: Badabil zeozer! Ta emakume ori ixil-ixilik gelditu zen. Olaxeko erantzunak zitun arrek; olaxekoak. Ara: arreri ura etorri zitzaion, ba, burura!

A! Krixoxtimok Goiarari botatako bertsoak emen baleudeke, beteko litzake... Libru bat beteko litzake! Amaika! Berak ere bai bueltan ere. Arreri zenbat bertso eta zenbat parra egin? Baño ura ez aserretzen.

Denbora batean, Oiartzunen, astelene-tan peria egiten zen. Orain bezela etzen kotxerik eta bidean errez ibiltzeko modurik.

Ta oitura izaten zen, baserritarrak illunabarrean tabernan sartu ta ardo-tragoxka bana egitea. Ta orduan egiten zen, ardoa bakarrikan ez edateagatik, pikuak edo in-txaurrak ogi pixka batekin maian jarri; ta exeri ta izketaldiak eta bertsoak.

Egun batez, Fermiñeneko ostatuan, an-txe zeuden Krixoxtimo, Sailpuru zarra, ta beste geiago ere bai, maian.

Ta Goiara, bere aldrebeskeri guziekin, gizon jatorra zen lagun-arterako, biotz onekoa; ta Krixoxtimo zen lekura biltzea gustatzen zitzaion.

Ta bera ere Fermiñenean sartu zen; ikusi zuen nola zeuden, maia uts xamarrik zutela, ta botilla ardoa ta pikuak artu ta aiekin maiera joan zen, bere lagun aitara; ta orduan, nik uste dutenez, bertso au Krixoxtimok kantatuko zion:

Botilla ardua eta pikuak
ekarri ditu maiara,
orregatikan etorri naiz ni
bertsuetako gaiara;
batzuentzako astia dana
bestiarentzat jaia da,
gurekin ondo portatu zera,
eskerrik asko, Goiara!»

☆ ☆ ☆

Ta Sailpuru'ko Patxi Iturain'ek onela esan digu:

«Palaziyoko Goiara askotan etortzen zen, eta Uztapide ta Krixoxtimo ta oikin izaten bere metitu-naiak; bera baño titulo geixeagokoakin gustatzen baitzitzaion. Eta Krixoxtimo gure osaba orrek egun baten au esan zun:

—Emen persona jatorrak noiznai adituko duzute erotu ta eraman dituztela; baño erdi eroak diranok, ez dituk bere ortatik sekulan pasatzen!

Goiara orreri Ergoingo alkatea esaten zioten. Eta gazte batzuk, zurruta puska bat egindako batzuk, torioan artu zuten batean, au ta ori ta ura; ta, jakiña, orduan da zeago Goiara ori.

Uztapide ori onara etorri berria orduan, ta gabean ala ibilli zutela jakin; ta urrengo egunean ere Goiara ori an, ta Uztapide orrek onako bertso au bota omen zion:

Palaziyoko jaun beltza,
zeretzat ainbeste eza;
bartarratsian ikusi dezu
zuk ixtillu aldrebesa;
iduritzen zait kendu'izutela
barriyoko alkatetza.

Zulatz-txipi baserria or da, ta or juntatu omen ziran Goiara ori, Krixoxtimo ta Xulua. Zalbador esaten zioten. Ura ere ola erdi aritzen zen bat, bertsoan. Illak dira;

denak illak, Krixoxtimo ori olakoekin izaten baitzen.

Joan ta eseri omen ziran maiean, ta *benga* tortilla sardin berriakin da sagardoa! Ta Krixoxtimo orrek esan omen zun:

—*Bueno!* Merienda au bertsotan jokatu bear diagu iruen arte: lenbizi aldrebesena botzen dunak, paga dezala; zuzen segitzen duna, libre!

Asi omen ziran iruak, batek bat eta besteak bestea, orain ez dakizkit bertsoak baño; eta Goiara orrek —izketan ere aldrebesa zen ta bertsotan ere bai— bertso batean sartu omen zitun iru mundo; ontan bukatu omen zun: iru mundo.

Ta Krixoxtimok orduan:

—*Bueno!* Aski'ieu! (2) Zergatik-eze posible ezten gauza esan du onek! Bi esan balitu, *bien!* Baño iru mundo sartu ditu!

Ta iru mundo sartu zitula ta merienda ark pagatu.

Bai; aien libertsioa, dena merienda, taberna ta bertsoa izaten baitzen...»

(2) Aski'ieu = Aski diagu.

NAPARRA

JOAKIN MARIA MITXELENA AGUIRRE
(1911 - 1959)

Lekungarai baserria, Napparra bertsolariaren jaiotetxea.
(Errenteriko Pedrotxo ta Boni Otegi'ren argazkia)

NAPARRA BERTSOLARIA

Joakin Maria Mitxelena Agirre Oiarzunen jaio zan, Karrika ballaran, Lekungarai baserrian, 1911 urteko Abenduaren 10'an, goizeko ordu batean (1).

Gurasoak: Joakin ta Manuela Josefa, irundarrak.

Aitaren aldeko aiton-amonak: Franzisko Antonio Mitxelena, Lesaka'koa, ta Maria Antonia Bengoetxea, Irun'goa. Amaren aldekoak: Jose Bizente Agirre, Amezketako, ta Maria Katalina Artola, Bedaio'koa.

Aita-ama pontekoak: Joakin Maria Ezponda ta Maria Antonia Lekuona. Auek ezarri zizkioten, beraz, Joakin Maria izenak.

Esan bezela, aitaren aldeko aitona naparra zan, Lesaka'koa. Orregatik, bertsolari oni «Naparra» esaten zioten; ta oni ez-ezik, aiton arek sortutako kasta guziari ere bai. Gaur ere jarraitzen du izengoiti onek.

(1) Oiartzungo 22'garren bataio-liburua, 86 orria.

Amairu senide izan ziran: Jose Maria, Franzisko, Antonia, Josefa, Domingo, Maria, Exteban, Jose Kruz, Jose Martin, Koxme, Joakina, Mercedes ta Joakin. Gurre bertsolari au, danetan gazteena, beraz. Lenengo zazpiak, Irungo Trabaleku baserrian jaiok ziran; besteak, Oiartzungo Lekungarai'n. Iru, txikitan il ziran: Domingo, Jose Kruz ta Mercedes. Gaur egunean, bi bakarrik bizi: Antonia ta Koxme. Koxme oni zor dizkiogu argibide auek.

Naparra bertsolari au, Oiartzunen, 1942 urteko Garagarrillaren 6'an ezkondu zan. Andregaiia, Zeferina San Sebastian zeritzan.

Burkondo baserrian jarri ziran. Burkondo ori, Pikoketa azpian dago. Arrezkero, Burkondo ere esaten zioten bertsolari oni.

Berrogei ta zazpi urterekin il zan, 1959 urteko Ilbeltzaren 2'an, amabi t'erdietan, Oiartzungo Lizarraga baserrian. Biotzekoa izan zuan: *colapso cardíaco*, eriotz-agiriak dionez (2).

Ta bere anai Koxmek onela esan digu:

«Lizarragan arreba zun. Gabean amarretan lanetik atera ta, Burkondora joateko gaizki zegolako, or gelditzen zen lenago ere; ondoezik-edo jarri ta or gelditu zen,

(2) Oiartzungo 20'garren eriotz-liburua, 41 orria.

eta, or zegola, zea batek eman zion, atake batek.»

Naparra bertsolari au, gaurko Jose Joakin Mitxelena bertsolariaren osaba zan. Jose Joakin ta bere osaba ori bertsotan asko aritzen omen ziran Oiartzunen, ola feri-egunetan-ta.

FAMELIAREN BERRI

Bere fameliari buruz argibide auek eman dizkigu Koxme Mitxelena'k, Napparra bertsolariaren anaiak:

«Arraireko minetan enkargatua egoten zen gure aita. Fameli aundia ta an zer irabaziko zun? Eze asko ez garai artan. An eguna pasa ta gabean kontrabanduan ibiltzen zen. Ta, berriz ere, goizean mine-tara joan bear.

Gero mina oik itxitzea tokatu zen, uztea, eta orduan Xorrolan asi zen. Xorrolako tren-bidea gure etxearen azpiko aldetik pasatzen zen. Ta Aizkorrindik artxuria ekartzen aritzen ziran. Artxuria deitzen genion; arri txuria, arri txe bat; fundizioetan-ta kastatzen dute orain ere arri txuri ori.

Trena Xorrolara zijoanean, bagoia kargatzera zijoanean, kablean jeixten zuten Aizkorrindik Xorrolara, ta gero beste zea zegon ortik Artikutzara. Planua zegon Zaldingo zea ortan. Orain ere an egongo dira

paretak eta goiko zeak. Or goiko Zaldingo gain ortara etortzen zen trena Artikutzetik, eta onek ekartzen zuna planuan jetxi, bagoi bat beiti ta bestea goiti. Aren beko oñean trena kargatzeko tokia izaten zen. Jornara bat arri txuriarekin kargatzen bazen, bestea andik eldu zanarekin; ola aritzen ziran.

Ta, artxuri ori kargatu bear zenean, gure arreba zarren oik. An gizasemerik etzen izaten: gu umeak, eta anai zarrenak aitarekin batean aik lanean an, arrobian-edo, arria ateratzen. Ta, trenak iru txistu jotzen bazitun Karrikara ia allegatuan, aik, zelaian arta-jorran ari baziran ere, denak utzi ta Karrikara korrika etortzen ziran gure iru arrebak; eta Petrenekoak beste bi, Karrikako Petrenekoak. Trena ortan jarri ta ara joan; bagoia kargatu ta atzera trenean Karrikara ta zelaira lanera. Olaxe pasia izan oik gazte-denbora. Gero oik esposatu ziran.

Aitak, ara baño lenago, bazuen beste zea bat, emen San Markon aritua, lanean aritua; *bueno*, enkargatua egondua.

Emen ari zela zen Anbolasko zea, Aizkora deitzen zioten, Juan Jose, Anbolasko Motza. Oi, geroztik ere, gure denboran ere, ala ibili zen gizajoa: igande-goizean zigarroak erosten baldin bazitun, illunabarre-rako erre; aste guzirako aiek erosi ta etxera etzen erretiratzen denak erre arte.

Gero, astean, nunbaitik bear, ta asteleanean joan ta askotan guriari zigarro eskaka.

Gurea orrek petaka aundi bat ibiltzen zun, etxean egindako tabakoa ta bestea nastuan. Beti petaka eder bat. Bera etzen fumatzalle ola abusatzen zuna; bere zea bat jan ondoan ta ola. Baño beti petaka ederra ibiltzen zun betea. Ta ala, zea orrek, Anbolasko orrek, askotako gisa, esan omen zion:

—Joakin: orain ere atzo erosi nitun tabakoak erreak ditut nik, eta ba al zenuke zigarro baten tabakoa?

—Bai; ainbeste izango da noski!

Ta petaka eman; petaka ederra zun gureak. Petaka ori eman omen zion ta berak ederki esaten zun, zea orrek, Anbolasko orrek, guri bein baño geiagotan esana. Beti tabako eskaka ta zerbait ere inbus-tekeria egin bear orrek ere ta esan zion:

—Joakin: badakizu petaka onek zuri ederki ematen dizula?

—Naiago nuke neri bakarrik emango balit! Zuri ere bastante ederki ematen dizu orrek!

Gureak errespuesta, ta txokatua zea ori. Anbolasko orrek, ola pixka bat edana zegon denboran, ori kontatzen zigun:

—Zuen aitak au ta au esan zidan, eta

egia esan zidan gañera! Ura zen, gizonak egoki egia esatezkeroz esana!

Gero, beintzat, emendik joan zen tunel ori Añarbera pasatzera. Añarben tunel ori pasatzen ari ta gero ortik Agoañeko zentralera, zerbait ere lan pixka bat egitera. Eskaseko Juan Mari, Agoañeko Nikolas ta oik zitun langilleak. Gero, Agoañeko Nikolas an uste dut aguro zeatu zela, ortik joanta; ito zela, presara erorita. Gure aita, enkargatutza ta errerotza berak egiten zitula, an egondu zen langilleakin; txabola, tunelaren boka-bokan.

Gero, oik andik martxatzeko egunean, astelen batean martxatu ziran; larunbatean bukatu, ta gero astelenean trasteak eta denak artu ta martxa. Ni, joateko astoarekin. Amalau urte nitun. Emendik, Baintetaren barrena, igo Malmazarrera, ta andik Zutolan beiti jetxi giñan goizean.

Ara joanta, an geunden txabolan gure aita orren zai. An geundela, or joan zaigu, Añarbeko zea bat bazen, Añarbeko Xorra esaten ziotena; baño bestela fallatzen zuna zen. Ta ura joan zitzaigun kazuelkada zerri-gibela ederki jarriarekin, eta:

—Koño! Zeñek bialdu au?

—Onera ekartzeko esan dute!

—Zerria il al dezute?

—Bai! Joakiñek il du!

—Orain despeira egiteko bialduko zun onera, bera an gosaltzera geldituta, ta jan egin bearko degu!

Jan degu denen artean kazuelkada ori, eta, ala, gure aita etorri da ura jan degun denboran, ta Eskaseko Juan Marik eta oik:

—Orain ere egin dezu azioren bat, Joakin! Egin dezu orain ere azioren bat!

—Zer ba?

—Eztakit ba! Emen zerbait ere siñale azaldu da ta guk gustora jan degu!

—Zer ba?

—Zerri-gibela jaten aritu gera!

—Apustu egingo nikek, ze, ikazkilleak ekarri dizkitek zerriak kontzeko, ta airi bialdutako gosaria zuei ekarri dizuela!

Ta ala zen! Gibela ikazkilleai biali gosaria bere ustean, ta arek guri ekarri ta guk jan! Segituan esan zidan aitak:

—Joan adi, joan adi, ta esaiok etxe-koandreari nola zer pasa dan!

Joan nintzan, ta esan nion, ta:

—A, bai? Ara eraman al du?

—Bai! Ta guk jan egin degu!

—Ederki egin duzute! Segituan jarriko dut oientzat ere beste zea!

Ta gu ederki ta aik ere bai! Ura gale-
ran: etxekoandrea.

ZENBAIT GERTAERA TA BERTSO

Onako bertso au, Aranburu baserriko Antonio Lekuona Mitxelena'ri jaso da. Antonio Lekuona au, Naparra bertsolaria-
ren iloba da, aren arreba Anttoniren semea. Onela esan zigun Antonio orrek:

«Orain esango det bertso bat, Pasaian barrendero bati botia.

Barrenderoa zen naparra, eta au ere «Naparra». Beti ere Naparra deitzen zioten, eta barrendero orrek beti:

—Naparra, bota bertsoa!

Barrendero ori ibiltzen zen bei batekin ango basurak biltzen bi barako karro batean. Barrendero orrek beti:

—Naparra, bota bertsoa!

Ta gure osaba orrek bere artean:

—Egunen batean bota bear zioat ba!

Alakoren batean berriz esan zion:

—Naparra, bozak bertso bat!

Bere bei txarrarekin an zebillen. Baran tartean agiri etzan bei txar bat. Adarrak bakarrik agiri, orixe.

Ta onela bota zion:

Pello, beia orixe
artzu gobernura,
bestela ez dizu ta
pasatuko uda;
eunero emakizkazu
bi zaku miyura,
ez dezala eduki
gaur daukan piyura.»

☆ ☆ ☆

Bertso au, Portuburu'ko Inazio Irazu'ri jaso. Onela zion jaun onek:

«Egun artan bazkari bat egin gendun Ergoien. Gerra bukatu ta aguro xamar zen. Bertsolari bi ekarri zituzten: Saiburu zena ta Tellei-Txiki zena; ta gero Krixox-timo, bera ere nola baitzen bertsolaria, ta Naparra ta Balentin. Denetara bildu giñan ogei ta bost bat lagun bazkaltzen.

Ta, ala, bazkalondoan bertsoak ere bai lasai, ta Naparrak egin zion Balentiñi galdeera bat, puntu bat jarri zion; ta Balentiñek ura osatu zion, bertso ura; orain ez dakit nola zen.

Ta bueltan, berriz, Balentiñek Napa-

rrari beste puntu bat jarri zion, ta ura
gogoan daukat, bai. Ola zen:

Naparra, aspaldiyan
zer moduz zabiltza?

Ta Naparrak:

Pobre eta alegre
ementxen gabiltza;
bi illabete miñez
tifus nuen gaitza,
oyian pasatu dut
aurtengo ekaitza.

Tifusarekin egondua baitzen denbora
artan.»

Bertso au Aranburu'ko Antoniori ere
jaso izan diot, ta batere aldaketarik gabe
jaso ere bertsoa. Baña, onek zionez, Xulua
esaten zioten batek jarri zion puntua. Zal-
bador ere deitzen omen zioten; ez Salba-
dor edo Xalbador, Zalbador baizik, zarpa-
lla zalako.

☆ ☆ ☆

Lexoti bertsolariak gertaera au konta-
tu digu:

«Mitxelena'ren osaba ori, gu baño obea
zen bertsoan; ta ori egun batean sartu
zen, lanera zijoala, Ugalditxo'ko Mattio-
nean, ta ango nagusiari esan zion:

—Luix: ekatzu kafe bat!

Kopa eman zion, ta kafeari bota zion ta:

—Luix: ekatzu beste kopa bat! Lengoa kafeak eran du ta oraingoa neretzat!»

Onoko bertso au ere, Aranburu'ko Antonio Lekuona'ri jaso:

«Bertsotan ari zirala Burkondo —Naparra ere esaten zioten— eta beste bat, onek esan zion bost milla peztaren faltik etzeukala.

Ta orduan Burkondo orrek:

Aspaldi xamar asiya zera
kantu-laneko praktikan;
esaten dezu ez daukazula
bost milla peztan faltikan;
aiek seguru euki ezkeru
karteran edo patrikan,
nik ez det uste zu kabituko
ziñadenikan Karrikan.»

NAPARRA TA BALENTIN

Balentin bertsolariaren berri ematean (*Auspoa*, 115) esanik daukagu Balentin ori ta Naparra oso lagunak zirala.

Erriz-erri kantuan etziran ibiltzen, bañan tripa-festa maiz xamar egingo zuten: barrikotea, zikiro jatea, txuletak erretzea ta abar ta abar. Ta, bapo jan da edan egin ondoren, ekin bertso kantatzeari...

Basarri ere aldean izan zuten bolara batean, Aritxulegi'ko trabajadoreetan zala. Naparra ezkondu zanean ere, Balentin ta Basarri an ziran bazkarian. Ez det uste kantatu gabe bueltatuko ziranik.

Ain zuzen, onoko iru bertso auek, Naparrak Balentiñi txantxetan jarriak, ordukoak dira; ezkontza orren ondorena alegia.

Auek ere Aranburu'ko Antonio Lekuona'ri jasoak ditugu. Onela esan zigun Antonio orrek:

«Balentin ta Burkondo Arditurri'ko minetan lanean arituak ziran alkarrekin, eta juergan ere bai makiña bat aldiz.

Karabineroen ixilka egiten zan orduan

tabakua mendi-zokoetan; ta, Burkondo ez-kondu zanean, Balentiñek egin zion erregalo libra bat tabako berria, berdea alegia, mendi-zoko batean egiña.

Luzuriaga'enean lanean aritzen giñan nere osaba ta biok orduan. Taberna batean bazkaria egiten genduen, Pasaian.

Eskolarik ez baitzuen, firmatzen juxtu-juxtu, esan zidan:

—Aizak: bertso batzuk jarri nai dizkat Balentiñi, ta ezkribituko al dizkidak?

—Bai, bai! Ta gusto aundiz gañera!

Orduan eskribitu nituen, berak esanda, iru bertso auek:

- 1/ Libra bat tabako bialdu nazu
lengo urteko berriya,
bazirudien faturatuta
Madridikan etorriya;
ke ederrikan ateratzen det,
aintxen da gustagarriya;
egin dirazun erregaluaz
pozaz txoratu naiz iya.

- 2/ Egin dirazun erregaluaz
sekulan ez naiz antziko,
uste'ut goguan artu detala
nere denbora guziko;
alabatxo bat aziko det nik
emendik urte gutxiko,
andregai faltan baldin bazaude
gabe etzaitut utziko.

3/ Zuk badakizu elorri asko
nola dan gure aldian,
eta gañera girizitako
oik zeñen ederrak dian;
alaba ori gorde nai nuke
mordoxka baten tartian,
iñortxok ere etzala ikuittu
zukiñ ezkondu artian.»

☆ ☆ ☆

Ta onoko auek, berriz, Naparraren ana-
iari, Koxme Mitxelenari, jasoak dira. One-
la esan zigun:

«Bai, aren bodan antxe zen Balentin;
eta Balentiñek orduan esan joango zela
ondoko egun batean-edo bixita egitera,
gazta bat artuta. Oik ardiak zituzten eta
gaztak egiten zituzten; ta gazta bat artuta
joango zela bixitara. Baña ez joaten, ta
gure anai orrek jai batean bertsoak jarri:

1/ Aizu, Balentin, zer baliyo du
gure lagun zar izatík?
Bost illabete ezkonduik eta
etzera etorri geroztik.
Uste al dezu ezkondu eta
gaudela tristuraz betík?
Emen gabiltza ttunttuna juaz,
eztaukau bromaren faltik!

2/ Potoko orrek noiznai iltzen du (1)
zikiru edo ardiya,
ara juanta egingo degu
bankete izugarriya;
ardua ere badauka berriz
ura emanta jarriya,
mozkortu ez gera egingo baña
kenduko degu egarriya.

3/Balentin, zure zai nago
meriendatzera joateko,
ta zuk ekartzen dezun gazt'ori
postrian orde z jateko.

Geiago ere baziran, baña aztu».

(1) Potoko ori Pikoketa aldean-edo bizi zan.

FRANTZESA

JOSE MARIA IRIARTE SARASOLA

(1920 - 1969)

Frantzeska Bertolaria.

FRANTZESA BERTSOLARIA

Jose Mari Iriarte Sarasola, *Frantzesa* bertsolaria alegia, Oiartzunen jaio zan, 1920'eko Garagarrillaren 3'an, goizeko amarretan, Ugaldetxoko Portugal-etxeberri baserrian, bataio-agiriak dionez (1). Baserri orri Soroalde esaten dio erriak. Bi izen, beraz, bañan etxe bakarra.

Gurasoak zituan: Leon Iriarte Oiartzabal, Lapurdiko Urruñakoa, ta Luisa Nikolas Benita Sarasola Urbietta, oiartzuarra.

Aiton-amonak aitaren aldetik: Jose Iriarte, Urruñakoa, ta Maria Manuela Inazia Oiartzabal, oiartzuarra; Zai baserrikoa ain zuzen. Ta amaren aldetik: Jose Frantzisko Sarasola ta Manuela Josefa Rufina Urbietta, biak oiartzuarrak.

Manuela Josefa Rufina au, Kaskazuri bertolariaren arreba zan; obeto esateko, arreba osoa ez: aita bera zuten, baña bi amagandik sortuak ziran (2). Beraz, Kas-

(1) Oiartzungo 23'garren bataio-liburuan, 17'garren orrian.

(2) Auspoa 114, 15'garren orri-aldean.

kazuriren illoba txikia, Frantzesia bertsolari au.

Aita ta ama-pontekoak: Jose Maria Iriarte, Urruñakoa, ta Rafaela Sarasola, oiartzuarra. Auek ezarri zizkioten, beraz, Jose Maria Rafael izenak. Bañan, irugarrena alde bat utzita, Jose Mari esan zioten beti.

Ta *Frantzesia* izengoitia nundik ote? Len esan bezela, aita beste aldekoa zan; Urruñakoa. Ta, orregatik, aitari ezik, aren ondo-rengoai ere *Frantzesia* esaten.

Frantzes-Txikia ere izandu da Euskalerrian bertsolaria. Bañan ura lenagokoa zan; alkarrekin ez dute zer ikusirik.

Jose Mari Iriarte au, Maria Azeo Ezkerre'rekin ezkondu zan, 1951'eko Martxua-ren 29'an, Oiartzungo elizan; andregaia ere oiartzuarra.

Bost seme-alaba izan zituzten: Antonio Maria; Maria Karmen, lau urte gabe ito ta il zana; Felix, Maria Isabel ta Maria Jose.

Iriarte edo *Frantzesia* bertsolari onek, emengo euskera ta erdera ezik, frantzesia ere ongi ikasia omen zuan. Ezagutu zuan batek onela esan digu: «Burua ere alakoa arek!». Gero ere esango degunez, aita beste aldekoa zualako, soldaduzka Frantzian serbitu zuan lenengo, ta andik etorri ta

emen ostera bigarren aldian. Frantzian *auxiliares*-edo eman zuten, ta Landesetako basoetan zerran aritu zan. Alemanen gerra-denbora zan. Edozein moduz ere, Frantzian denbora prankoan egondua, ta orduan ikasia frantzesez.

Iriarte oso bertsolari polita omen zan lagun-artean, bañan plazarako balio ez. Onela esan digu Ugaldetxoko Ardotxene baserriko Jose Urkia'k:

«Bein batean, Txikierdin, mostradorean aurrean, an maia jarri ta ederki aritu ziran. Gero, beste bertso-saio bat egin bear zutela, maiaren gañean igo ta andikan, publikoak-eta aditzeagatikan. Asi ziran ta batere ez bezela *Frantzesa*.

Ezagutzen arek berak ere lotsatu ta etzuela balio; publikoan aritzeko etzuela balio. Gañerakoan bai etorri ederra arek! Ta bertso zaill aski bota ere bai; biño publikoan etzuen balio.

Nik neronek bertso tarako afizioa badut, eta pixka bat entenitu egiten zait; asko ez, biño pixka bat bai, ta afizio aundia dut neronek. (3)

Beste bertsolari askori, ola, bertsoa asten dutenean, «Ba, orrekin bukatuko dik!» askotan sumatzen diotet nik. Biño, *Frantzesa* gaita onean zegoenean, arreri ezin

(3) Jose Urkia au bera ere bertsolaria da; beraren bertso polit askiak jasoak ditugu.

nion sumatu nik. Bertso ederra botzen zuen, puntu zaill askirekin. Ta nik askotan ezin tankerik eman arreri; besteri bai.

Bertso zallak botzeko, gaita onean zegoenean balio zuen gizona zen ura.

Disparateneko tabernan, Santio-egunez edo San Inazio egunez, geienetan saioa izaten da, ta, urte batez, Mitxelena ta *Frantzesa* ori, oik biak ziran. Mitxelena asi zitzaion esaten, España defenditzeko soldadu ona zegoela; emen gerra ikusi zue-nean, au nun defendituko zuen, Frantzira joan zela igesi; ta gai ortaz bertsoak.

Orain ni ez naz akordatzen bertso denetaz, biño bi puntuz bai; ain bertso zallak botzen zituen, ta bi puntu beintzat onela bota zituen:

Agintariak orduan izan
bazuten nik ainbeste ajol,
lur gain ontan etzan ixuriko
ixuri zen ainbeste odol.»

Beste batean, berriz, Zestuan, bertso-tan ari zirala, onela jarri zioten puntua:

Iñoiz ikusi al dezu
sorgiñik aidian?

Ta Iriarte'k erantzun:

Oraindikan ez dakit
nun ibiltzen dian,

egoten diralako
egunez gordian,
gauez Jainkuak daki
nun izaten dian. (4)

Bañan, damurik, oso bertso gutxi bildu degu, Iriarte onek kantatu edo jarritakorik. Kantatutakorik, bertso ta erdi ori besterik ez. Ta paperean jarririk, lau bertso-sail: soldaduzkari jarriak, amabi bertso; Iturriozko idi-apustuari, emeretzi bertso; Lexotiri jarriak, amabi bertso; ta festetako programan jartzeko beste lau bertso.

Lexotiri jarritako bertso auetzaz onela esan digu Iturriozko Robustiano Urkia'k:

«Lexoti ta Juan Jose Azpeitia'k, Miranda-borda'koak, apustua egin zuten: irurogei aldiz eun kilo jaso, iru tronko moztu ta sei kilometro korrika. Miranda-borda'koak irabazi zuen. Lexotik ezta zerikan ere: bere egurrak moztu gabe korrika asi zen, gero mozteko utzita; batean erdia ebaki ta bestera jôn; ura ere moztu ez ta irugarrena nastu; ta gero korrika asi, alpargatak jantzita.

Ta gero *Frantzesak* bertsotan: olloak lo egiteko tokira igotzeko eskallera ederrak egin zituela.»

Onela zion Iriarte'k:

(4) Iñaki Iriarte Sarasola, Iriarte bertsolaria-
ren anaia, Soroalde, Iturriotz, Oiartzun.

Egun bat kolpe emanagatik
puska moztutzen etzuan,
pensatu gendun ollo-kotako
iskallera ote zuan.

Bañan Lexotik bueltak jarri zizkan;
beste amabi bertso ordañetan alegia. Ate-
raldi ederrik bada bertso auetan ere:

puska gañera igotakuan
arnasik artzen ez nuan,
espaldatikan odola berriz
iturri baten moduan,
aizkorik ezin altxa nun eta
nik nola moztuko nuan?

Bertso auek, bai Iriarte'renak eta bai
Lexotirenak, aspaldi argitaratuak ditugu:
Auspoa 39, bederatzigarren orri-alde-
tik aurrera. Orregatik, ez ditugu emen ostera
publikatzen. Badaki irakurleak nun di-
tuan.

Bañan beste ondorenik ere ekarri zuten
bertso auek. Iriarte'ren amari etzizaion
asko gustatu, bere semea-ta ola alkarri
aundiak esaten jardutea. Ta Jose Marik,
bere ama ez naigabetzearren, etzuan geia-
go bertsorik jarri; edo jarriko zuan ain-
beste ez beintzat.

Iriarte gazterik xamar il zan, berrogei

(5) Oiartzungo 20'garren eriotz-liburua, 205
orrian.

ta zortzi urterekin, 1969'eko Ilbeltzaren 15'an, goizeko ordubietan, *hipertensión arterial*-edo izanik, Gurutze ballaran (5), Arkale-Txiki etxean.

(5) Oiartzungo 20'garren eriotz-liburuan, 205 orria.

ZENBAIT GERTAERA

Onako gertaera auek Iturriozko Robustiano Urkia'k kontatu dizkigu:

«Luzuriaga'enean lanean ari giñala, Frantzesari ori —gu baño geroago asi zen—, jarri zuten piezen matxoak berdeak estufan sartu ta sekatuak atera; berriz berdeak sartu ta sekatuak atera...

Ni ere an nenbillen ta esan nion:

—Orain ere entxufe ederra billatu duk ik!

—Entxufe ona dala uste al duk au? Eztuk munduan au baño lan-toki txarragorik! Aurretikan berotu eta atzetikan oztu! Eztit kolkak añean jaten, da eniok denbora askorako!

Ala ari giñala, Gato, enkargatua, antzeko enkargatua, riojanoa berez, Jesus Gato, etorri ta:

—¿Qué tal, José Mari, qué tal?

—¡Aquí muy mal!

¡Aquí el que trabaja
cobra jornal baja!
¡Si es alcahuete y embustero,
bosteun pezta astero!».

☆ ☆ ☆

«Beste batean, *Vuelta a Francia* bukatu zen. Ta Julio Jiménez emen *Vuelta a España*'n ibilli zen, baño etzuen ezer egin; ta an, berriz, *Montaña*'n ondo ibilli zen.

Ta emen, Zuberoa ortan, neskazar denak; eta denak ardoa edanez an geunden, Anjel Milintxo gure lagun bat eta beste lagun batzuek.

Asi giñan karrera orren kontuarekin, da Frantzesari ori ere an bazterrean. Da Anjel Milintxok esan zion neskatxa bateri:

—*¡El mejor del tour, Julio Jiménez!*

Ta Frantzesak bazterretik:

—An bai, baño emen ez!

Neska arrek esan zuen orduan:

—*¡Yo a Bahamontes le pondría corona!*

Ta Frantzesak:

—Baita nik ere belarri-ondoko bat ona!

Olako ateraldiak asko zituen Frantzesak».

«Iragorri'ren sagardotegian an geunden, da baita Oiartzungo Don Ramon Castro medikua ta Frantzesia, au bajarekin zegoen ba.

Ta Artikutzan *batida* bat eman zuten basurdetarako, ta bota zituzten amalau; ta gero organizatu zuten beste zea, beste *batida*, urrengo egunerako.

Castro ori eiztaria ta joatekoa zen, ba, ta Jose Mari ori sartu zen ta Castro au exerita, ta:

—*¡Hola, José Mari! ¿Qué tal, qué tal?*

—*¡Hola, señor Don Castro! ¡Mañana ya matarás algún jabalí!*

Amakin bat polbora ik egiten duk alperrik kixkali!

Artikutz'tikan onera pasatakoak atzera tiroka ara biali!

Ta Castro'k:

—*Koño! Ja, ja, ja! Ederki zio! Ederki zio! Ederki zio! Ta... Ta zer esan dik?*

Bolantea eman eta espezialistagana bialia baitzuen, gerrietan min zuela-ta, Frantzesia; ezin zuela petxutik eta gerrietatik aguantatu ta bialia zuen:

—*¡Bueno, bueno! Segi zak espezialistagana Iruna ta aber zer esaten diken!*

Ta orregatik Castro orrek galdetu:

—Ta zer esan dik espezialista orrek?

Ta Frantzesak:

—Zer esan naun? Ikusi zidak dena ta esan zidaken: *Vd. no tiene nada en los riñones ni en los pulmones; esa enfermedad que tiene Vd. suelen tenerla los grandes holgazanes.* Ta ni geiago joan ez!

Ortan bukatu zuen.»

«Aroztegian, kopetekoak egiten, uzta-
rriari edeak jartzen, kapeteak egiten ere
bai, denean langille zea zen, langille ego-
kia. Ta asto mozten ere aritzen zen.

Ta egun batean Galdos'eri or utzi dio
astoa erdia moztuta, beste erdia moztu
gabe, zerbait ere makinak ezinda.

Beintzat, Galdos orrek esan zidan neri
joanta, aritzen baigiñan gu ere bertsotan
orduan:

—Badik ederra Frantzesak egiña!

—Zer du?

—Astoa or zegok erdia moztuta! Esa-
kiok, lotsatu ta eztela kanpora ateratzen
astoa! Arrek ez badu ondo mozten, eztela
aterako!

Ala, asi gera bertsotan da esan nion,

ba, nik. Bai ederrak berak ere! Galdosek ederrak aditu zituen! Arrek astoa ongi mozten ziola ongi pagatzen zuenari; ta gaizki pagatzen zuenari, erdia moztuta utzi! Baño bertsotan, e? An olako zea, aparatua, izan bazen orduan... Bota zituen ederkiago... Makiña bat parre egin zuen jendeak!»

BERTSO BERRIAK

(SOLDADUZKARI)

Jose Mari Iriarte edo Frantzesia bertso-lari onek soldaduzkari jarritako bertsoak bazituala, lenengo Ugaldetxoko Katalintxo baserriko Erramun Mujika'ri entzun genion; bañan etzekian ez bertsorik eta ez punturik.

Olakorik bai ote zekian, makiña bati galdetu genion geroztik, bañan alper-alperrik.

Azkenik, Iriarte'ren anaia Jose Joakinnek eman digu bear genduan argibidea; saillaren laugarren bertsoa zekian:

Apirillaren amabostian
gu aiñ odol epelian...

Ta, bertso orri eskerrak, inprentako paperan arkitu genduan gure artxiboan, ta bai gustora berezi ere.

Bertso-paper orrek moldiztegi-izenik ez du. Oiartzungo Altzibar ballaran, Olalde

baserriko Jose Anjel Sarasola'ren eskutik, jaso genduan. Ain zuzen Jose Anjel au Iriarte'ren osaba da.

Ondoren, Jose Joakin orrek bere anaia-
ren soldaduzkaz berri auek eman dizkigu:

«Aita prantzesa nola baigenduen, gure anai ori egin zuten emendik Frantzira deitu; Frantzira deitu eta an utzi zuten *auxiliares*, anka planoakgatikan. Etzuen serbitu.

An alemanen gerra-denboran egondu zen, ta lana egiten zuen Landesetan basoan. Zerran aritzen zen. Angoakin aritzen zen, eta frantzesa ikasita etorri zen; arrek errez itzegiten zuen frantzesa.

Ta, an bere soldaduzkako denborak eginta libratu zenean, onera etorri zen. Ta emen bere kintakoak soldadu egonduak, eta okasioak-eta eman zizkaten.

Ta orduan esan zuen emen ongi nai zuela, eta bera presentatu zen; bera *voluntario* sartu zen. Bera 41'eko kinto izan eta 44'ekoakin serbitu zuen.

Lenengo, Pamplona'ra joatea tokatu zitzaion; ta gero, Pamplona'tik destinatzen baitzuten, kosta-ixkiñera, eta gero fronterrara. Orio'n, Zarautz'en, Oiartzun'en ere egondu zen; Leitza'n ere bai; eta Bera'n jarri zituen bertso oik, Naparroako Bera'n.»

1/ Zeru ta lurren Jaun da Jabia,
memoriya argi zaidazu,
betiko gisa oraiñ e emen
premiyan arkitzen nauzu;
beartsuentzat erruki ona
Zuk beti izandu dezu,
oraiñ e al bada zure premiyan
galtzen utzi ez nazazu.

2/ Soldaduaren bizi-moduaz
dozena bat bertso berri,
astirik aski badaukat eta
nai nituke oraiñ jarri;
etxian gauden arte ez konten
nairik onontza etorri,
ikasitzeko traje txarrakin
ez giñuzten gu beiñ jarri.

3/ Kinta deituta urte betian,
askok esaten gaituzte:
«Gizona ez da disfrutatzen al
traje orrekin ainbeste».
Engañaturik etorri giñan
aiñ gauz ona zala uste,
gaizto xamarrak bagiñan ere (1)
iya domatu gaituzte.

(1) Bertso-paperak: baquiñan.

4/ Apirillaren amabostian
gu aiñ odol epelian,
oraingo gisa billete gutxi
gendun geren sakelian, (2)
ustez zerbait e eiten gendula
guk sartuta kuartelian,
aiñ errez ez gâ sartuko, ez, gu
lujo aundiko hotelian.

5/ Entzun, gaztiak, nere abisu au,
beñe etzaizute kalteko;
abertentziya gauz atsegiña
nere iritzi bateko:
asko pozetan egoten gera
soldaduzkara joateko,
leku oberik ez da munduan
bestek egiña jateko.

6/ Zenbait aitari aditzen diyot
nork berekin daukan griña:
«Amaika aldiz damutua det
ainbeste ume egiña;
ezin mantendu gên etxetatik,
eiten degu alegiña,
ez gendun orla ari bearrik
len konturatu bagiña».

(2) Bertso-paperak: guenduan.

7/ Deklaratutzen ez dira zallak
soldaduaren graduak,
kontrariyoric txarrenak dira
sarjentu eta kabuak;
egun mutilli bat agindutzen
zabaldurikan abuak,
geienak gaitu aspertu-azten
orlako bizi-moduak.

8/ Goizian jaiki dianarekin
ta lista pasatutzeko,
ordu erdi bat geienak eskas
bear bezela osatzeko;
ur epel pixkat ondo neurtua
emanikan gosaltzeko,
ez da batere otordu txarra
ezurrak zabaldutzeko.

9/ Gorputzarentzat orgullo gutxi,
beti fusillak garbitzen;
gabian guk lo egiñ artian
berriz e dira erdoitzen;
kapitan eta tenientiak
gure pausuak neurritzen,
zortzi eguneko arrestatuak
ez bagera ondo ibiltzen.

10/ San Pedro egunez Pamplonatan
gu pozez boluntariyo
iru erritar onuntzarako
prestatu giñan seriyo;
geren lurrari naiz txarra izan
beti diyogu amoriyo,
naiz egon orain trastornatua
asko dirala mediyo.

11/ Oiartzundikan Leizâ ginduzten
gu artu ta nastu (*sic*),
gure erriko bizi-modua
gutzat zan ederki moztu;
gaienena're ez bada ibiltzen
bere ordenetan justu,
fanfarroikeriz oien tartian
deus irabaziko eztu.

12/ Despedidako aizken agurra
amabi bertso oiekin,
jai-atsaldetan irakurtzeko
aitak bere semiakin;
soldadu batek jarriyak dira (3),
gusto duben denak jakiñ;
errial bana erosi leizke,
ez da garesti beñepiñ.

(3) Bertso-paperak = batet.

BERTSO BERRIYAK

(APUSTUA)

Apustu-bertsoak ditugu onako auek. Iturriotz'ko proba-arriarekin egin zan joku ori. Urterik ez dakigu, baña gerraz geroztik beintzat. Ondoren, bertso auek agertu ziran.

Apustu orri buruz zenbait argitasun bildu degu. Lenengo, Iturriotz'ko proba-arri orrezaz, onela esan digu Frantzesak bertsolariaren anaia Jose Joakiñek:

«Arri ori, lenbiziko ekarria zen Sarobe-errekatikan; edo Anatxuri errekatikan; berdin esaten zaio. Joanene baserriko Jose Arruebarrena zanak Sarobe-erreaka ortatikan ekarri zuen arri ori Iturriotz'era; eta Iturriotz'en egondu zen urte askoan; ia gure denbora guzian or egondu da».

Ta Jose Arruebarrena orren semeak, Agustiñek, onela:

«Gure aitak-eta ekarria da arri ori. Ez da arrobikoa; ur-arria da; erreaka-bazter batetik ekarria».

Ta Jose Joakiñek berriz:

«Ta errian etzegoela fiesta jartzeko arri-rik eta ori eramán zuten, arri ori, berria egin arte.

Baña fiesta jarri ta gero, arriríkan etzuten entregatzen; etzuten errian fulamentu-rik jartzen, eta Jose Arruebarrena aiton orrek esaten zuen arren arria zela ta arri ori noiz ekarriko zen barriora.

Ta orduan egin zuten sei itzaiek elkar artu eta arri ori Iturriotz'era ekarri, Etxenagusira. Etxenagusi baserri ori, Iturriotz'ko kalearen goiko bukaeran dago.

Ta, sei parek iyo zutenean, Frantzisko Mendiburu'k andíkan orain dagoen tokira, Zuberoaren bazterrera, ekarri zuen. An utzitzeko ta arrek ekarri zuen, bakar-bakarrik, goitik bera.

Gero Ezkerra ta Iyeru'k tema artu zuten iyo baietz bi parek Etxenagusira; ta Periko Sástik ezetz. Aik baietz eta onek ezetz. Ta bi milla pezta jokatu zuten.

Ta errez, oso errez eramana; Ezkerra ta Iyeru'k oso errez eramán zuten.

Jende asko zen; fiestetan bezelaxe.»

Ezkerra orri, ezkerra dalako orrela esaten; Frantzisko, izena. Ugaldetxo'ko Irai baserrikoa; bi bizitzakoa baserri ori.

Iyeru, berriz, baserriaren izena da; Ugaldetxokoa ori ere. Manuel Lekuona, izen-deiturak.

Batenbati entzun diogunez, arri ori Miranda-borda'ko zezenak ere igo zuten Iturriotz'tik Etxenagusira.

Ta Lexoti bertsolariak onela esan digu:

«Egun batean tokatu giñan Disparate-ne'ko tabernan, Iturriotz'ko barriean,

Ta Sâsti esaten zioten batek, etzutela arri ori bi animale-parek iyoko.

Ta animale onak zauzkiten orduan, Iyeru'k idiak eta Ezkerrak beiak.

Ta bi milla pezta bota zituen Sâstik, ta guk denen artean juntatu genituen; ta, gañera, txerria jokatu genion Sâstiri.

Ta itxurik gabe iyo zuten; aixa iyo. Eztakit gelditu ziran ere. Orregatik jarriak dira bertso oik.

Orduan arte etzen beiñere emen olako apusturik ikusi.»

Bertso-papera bi tokitan jasorik genduan. Batean, Errenteri'ko Makazaga'renean; ain zuzen, moldiztegi orretan inprentatu zan. Bestean, Arrasku baserrian, Karrikan.

Baña bertsoak zeñek jarriak? Ortan zegoan koska guzia...

Galdezka asi giñan, ta gauza batek arritu ginduan: iñork etzitian bertso auek ezagutzen ere. Gutxi zabalduko ziran señailea, guk uste. Bañan danak edo geienak,

Frantzesak jarriak izango zirala esaten zidaten.

Ala, Lexoti bertsolariari onela galdetu genion:

—Iriarte'renak izango al dira?

Ta arek:

—Bai, bai! Iriarte an bertan bizi baitzen. Akulluak arenak ziran gañera, Iriarte'renak!

Izan ere, lenengo bertsoan onela esaten da:

gue barriyuan sekulan ez da
ainbeste jende ikusi...

«Gue barriyuan» esaten badu, jartzallea iturrioztarra bear. Ta Iturriotz'en, guk dakigularik beintzat, bi bertsolari ziran garai artan: Lexoti ta Iriarte. Ta, Lexoti ezean, Iriarte, noski, jartzallea...

- 1/ Bertso berriyak jarri biatut (*sic*)
iñork nai baditu erosi,
ala ez dan gauzik esplikatutzen
ez genduke biar asi;
gue barriyuan sekulan ez da
ainbeste jende ikusi,
emen izan dan gauzak ez al du
zerbait aiuda merezi?

2/ Abenduaren amalabian
apostu bat zerratu zen:
iya bi orduko Etxenausira
arriya iyoko ote zen;
artako zana aldamenian
bertan antxen suertatu zen,
iñork oraindik pruebik etzun da
jende asko dudatutzen.

3/ *Iyeru* zegon iriyarekin
eta *Ezkerra* beiakin,
elkarri ondo laun egiteko
lendabiziko deiakin;
aik zenbat indar zeukaten
erriyan iñork ez jakin,
disgustu asko orla etortzen da
apostutako gauzakin.

4/ Apostu ori egiñ orduan
esaten ziyen alkarri:
«Lendabiziko permisua're
norbaitek beaik ekarri;
eonek ekartzak propiyo juanda,
ez besteri lanik jarri!»
Illabetian buruan zaie
Donostiyatik etorri.

5/ Lendabiziko duda omen zan
ez bidia ondatzeko,
konpromisua zeñek artzen du
gero ori konpontzeko?
Bada jendia, au biar bada're,
bata bestia laguntzeko,
ezertarako ez gâ premitu
gauz onekin nekatzeko.

6/ Federaziyo ta korredore
bata bestia lagundu,
asi aurretik asmo orretan
etziran asko egondu;
milla pezta bat edo beste
gaur jokatuko bagendu,
ain laster lanak bukatu ziran,
etzan denborik izandu.

7/ Zori oneko erari onek
orra zer ekartzen duan:
mingaiñ ta buru denak nastuta
iñork eziñ zuzenduan;
aiñ arro beti zabiltza eta
zerbait merezi zenduan,
iya ba onek bedenik pixkat
ori zuzenazten duan.

8/ Illbeltzan biyan arratsaldeko
irutan Iturriotz'en,
desafiyua egin bezela
gauza ondo kunplitu zen;
beko plazatik arriya artuta
goiko kalera aiñ zuzen,
lendabiziko irudi zuen
korrika-apostu ote zen (1).

9/ Utsa dirua gutxixiago
jokuan jokatu balitz,
norbaitek ori ibillitzia
desiatu da asko aldiz;
asi ezkerro ez da jakiten
zenbateño geran neurritz,
oiek berena pagatu dute,
bestek joka zala berriz.

10/ Etzait batere gauz egokiya
iñori neurri artzia,
eta aiñ gutxi, al bada beintzat,
ez daukan famik sartzia;
aurriak ondo erakusten du
nola dantzatu atzia,
orretarako komeni zaizu
formalago ibiltzia.

(1) Bertso-paperak: otozen.

11/ Denbora joanik ez da oraindik
gauza orla bukatzeko,
askok badauka abildadia
oraindikan probatzeko;
lenago etzan korajerikan
arri orreri eltzeko,
zerbaiten biarra bazegon emen
diru pixka bat biltzeko.

12/ Asko kejatu ziran orduan
emen jokatu zalako,
talentu partez inbidi auxe
gaiantzen ari dalako;
ondo jan arren gaitz ori duna
beti egoten da plako,
ta guk aguantatutzia obe
pakia nai degulako.

13/ Garai batian indarra asko
ala askok esaten zuten,
ta guk pruebik ikusi ez ta
ixillik egon entzuten;
nonbait arri au orduko zarrak
iñoiz goratu etzuten,
konfiantza ortan dirua franko
argatik jokatu zuten.

- 14/ Aziya ondo ereñi eta
landariak etortzen dira (2),
aurretik lurrak gobernatuak
laster nabarbentzen dira;
arri onekin ere alako
gauzak azaltzen ai dira,
geroztik prueba geiagok ere
egiñak bai omen dira.
- 15/ Bi orduz egin biar zan lana
egin amaika minutuz,
deskuido txikiya ez da izandu
asiya zeukaten tratuz;
asko mingañez azkarrak gaituk
naiz eskas izan talentuz,
ontatik bizi biar duena
ibilli leiteke kontuz.
- 16/ Desafiyo bat Lezotik eta
bestea berriz Alzatic,
disimuluarekin itz egin (3)
artako zanak eltzetik;
baña Oiartzunek bere semeak
aiñ kurajoso etzitik,
zergatik degun laguntza gutxi
bakoitzak geren etxetik.

(2) Bertso-paperak: etortze.

(3) Bertso-paperak: disimuluerekin.

17/ Itz gutxirekin adierazi
zergatik gauden oiñ triste,
egiya esanda ala danikan
zenbaitek igual ez uste;
traba txarra au guk idukitzia
parrak egiñ bear tuzte,
guk pozik jokatuko genduke (4)
bañan uzten ez gaituzte.

18/ Denari gustu ezin egiñik
nik komeri pranko badet,
beste batean erremeditu
modurik billatzen badet;
egiñ leiteken gauza eiteko
nik txit biyotz umilla det,
guzion barkaziyo eska
zerbaiten faltatu badet (5).

19/ Noizbait biar ta onetxekin da
azkena edo etsiya,
damutu gabe bertso oriyek
publikatutzen asiya;
zenbaitenzako kaltia da bai,
bestiantzako graziya;
modu onian erosi leizke,
ez da gauza garestiya.

(4) Bertso-paperak: jekatuko.

(5) Bertso-paperak: zerbaitan.

ERRIKO FESTETAN

Iriarte'ren onako lau bertso auk, *Oyarzun* «*Xanixtebanes*» 1956 errebistan arkitu ditugu.

Aldizkari orrek «bertsolarien txokoa» ere badu; izen orrekin berarekin gañera. Txoko ori bete zutenak, Iriarte, Mariano Ortolaitz ta Lexoti, erriko semeak danak.

Iriarte'ren bertsoak izenbururik ez dute. «Erriko festetan» izen ori, onerako zerbait bear ta gerok asmatu ta jarria da.

Ona bertsoak:

- 1/ Erriko alkate jaun onek gaitu
sortzetik aldamenian,
alkarregana guk bear dana
oso alkarte onian.
Arpegiz gera bear bezela
gabiltzan leku danian,
orlaxe beti segi dezagun
elkarterik onenian.

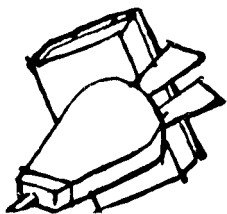
- 2/ Erri onetan arkitzen gera
bost edo sei bertsolari,
bide pixka bat ematen iñoiz
ari gera bertsuari.
Sortzetik dator guk dakiguna,
erosiya ez da ori,
gogua du ta au egin zagun
erriko alkate jaunari.
- 3/ Ainbeste festa dago
ta ainbeste gustu,
ainbeste erromeri
ta ainbeste gastu;
ainbeste lan dira ta
ibiltzia justu,
nai dun guztiyak ori
kunplituko eztu.
- 4/ Zori gaiztoko mundu berri au
gezurti on ustekoa,
zarrentzat kalte ta gazteari
zernai galeraztekoa.
Jaiera beti berriya guk nai,
ez da aski astekoa,
auxen da gauz bat gure biziyan
dana lurperaztekoa.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak.
10. Errege eguneko bertso sayoa (1962). (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren.
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat.
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun!
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak.
21. P. Larzabal: Herriko bozak.
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*).
23. Aizkolariak.
24. F. Imaz: Bertso guziak.
25. A. P. Iturriaga: Jolasak.
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir: Periyaren zalapartak.
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak.
29. T. Alzaga: Burruntziya.
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria.
31. M. Soroa: Baratzen.
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza.

33. *M. Elicegui, A. Zavala*: Pello Errotak jarritako bertsoak.
34. *P. Larzabal*: Senpere-n gertatua.
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: Festara.
37. *A. Cardaberaz*: Euskeraren berri onak.
38. *S. Salaverria*: Neronek tirako nizkin (*Aitua*).
39. *Bertsolariak*: Amar urteko bertso-paperak.
- 40-41. *J. R. Zubillaga*: Lardasketa.
42. *Uztapide*: Noizbait. (*Aitua*).
43. *Bertsolari-txapelketa* (1-I-1965). (*Aitua*).
44. *P. Larzabal*: Hilla esposatu.
- 45-46. *J. M. Satrustegui*: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. *P. M. Urruzuno*: Iru ziri. (*Aitua*).
48. *P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe*: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. *A. Zavala*: Pello Errotaren itzala.
51. *P. M. Urruzuno*: Ur-zale baten ipuiak (*Aitua*).
- 52-53. *G. Anduaga*: Bertso-bilduma.
54. *A. Zavala*: Fernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. *Basarri*: Laugarren txinparta.
56. *A. Zavala*: Udarregi bertsolaria.
- 57-58. *C. Beobide*: Asis'ko Lorea.
59. *A. Zavala*: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. *A. Zavala*: Errikotxia, Itraspe ta beste zenbait bertsolari.
61. *A. Zavala*: Gaztelu bertsolaria.
62. *A. Zavala*: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. *A. Zavala*: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. *J. M. Satrustegui*: Luzaide'ko kantiak.
66. *A. Zavala*: Iru bertsolari.
67. *Bertsolari-txapelketa* (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. *A. Zavala*: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. *A. Iturriaga*: Ipuiak.
73. *A. Zavala*: Iru anai bertsolari.
- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere laguneren bertsoak. (*Aitua*).
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria.
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak.
84. *M. Matxain*: Uste gabeen.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua*).

- 86-87. A. *Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90. A. *Zavala*: Xenpelar bertsolaria.
91. A. *Zavala*: Txapel bertsolaria.
92. I. *Alkain* — A. *Zavala*: Alkain aita-semeak.
93. A. *Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
94. A. *Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak.
- 95-96. A. *Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. A. *Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari.
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua*).
- 101-102. A. *Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua*).
- 103-104. A. *Zavala*: Txirritaren bertsoak. II.
105. *Jose Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. A. *Zavala*: Pastor Izuela. — Ezkioko ta Segurako itxuak.
107. A. *Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua*).
108. *Mattin*: Ahal dena.
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsularia.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-saria, 1972.
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak.
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. A. *Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. A. *Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak.
116. A. *Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari.

AUSPOA
LIBURUTEGIA

IMPRESO EN ESPAÑA